

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

FİDAN YUNİS qızı İSAYEVA

XARİCİ DİLİN TƏDRİSİNDƏ İNNOVATİV YANAŞMA

**İxtisaslaşma HSM- 060103 – Xarici dilin tədrisi metodikası və metodologiyası
(ingilis dili üzrə)**

Magistr elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş

DİSSERTASIYA

Elmi rəhbər _____

Ülkər Mənsur qızı Quliyeva

fil. f. d., dos.

Bakı- 2022

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	3-6
--------------------	------------

<i>I FƏSİL. İnformasiya və tele-kommunikasiya texnologiyalarının təhsilə təsiri və xarici dilin müasir dövrdə öyrənilməsinin əsas istiqamətləri.....</i>	7-34
---	-------------

1. 1 <i>Tədris prosesində informasiya - telekommunikasiya texnologiyaların tətbiqi tarixi</i>	<i>7-21</i>
---	-------------

1. 2 <i>Müasir inkişaf dövründə ingilis dilinin xarici dil kimi tədrisi metodikasının əsas prinsipləri</i>	<i>21-34</i>
--	--------------

<i>II FƏSİL. İngilis dilinin xarici dil kimi tədris olunmasında innovativ yanaşmaların rolu.....</i>	35-70
---	--------------

2. 1 <i>İngilis dilinin xarici dil kimi tədrisində leksik və təbii yanaşma...35-47</i>	
--	--

2. 2 <i>İngilis dilinin xarici dil kimi tədrisində internet resurslarından istifadə.....47-58</i>	
---	--

2. 3 <i>Xarici dilin tədrisinin istiqamətləri və onların məzmunu.....58-64</i>	
--	--

2. 4 <i>Eksperimental tədris və onun nəticələri.....65-70</i>	
---	--

<i>NƏTİCƏ</i>	71-72
----------------------------	--------------

<i>İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....</i>	73-76
--	--------------

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Dünyanın sürətlə inkişaf etdiyi bu dövrdə xarici dillərə maraq getdikcə artır. Həyatımızın bir çox sahələrində dünyanın müxtəlif ölkələrindən olan əcnəbilərlə əlaqə yaratmağa ehtiyac olduğundan iş sahəsində daha çox xarici dil biliyi yüksək olan ixtisasçı mütəxəssislərə üstünlük verilir. Əsas qayəsi zamanın tələb etdiyi mövcud bilik, bacarıq və vərdislərə sahib savadlı gənc nəsil yetişdirmək olan elm və təhsil ocaqlarında hələ kiçik yaşlarından etibarən şagirdlərə əsas xarici dil bilikləri tədris edilir.

Beynəlmiləl dil statusu qazanan ingilis dili hazırda dünyanın bir çox ölkələrində, məktəblərdə tədris edilir. Müasir dövrdə ölkələrarası əsas ünsiyyət dili olan ingilis dilinin tədrisinə dair effektivliyin, səmərəliliyin artırılması sahəsində bir çox araşdırmalar aparılmış, yeni metod və yanaşmalar tərtib və tətbiq edilmişdir. Həmçinin hər səviyyə üzrə ingilis dili biliyinə sahib şagird və tələbələr üçün müxtəlif materiallar hazırlanmış və bir çoxundan tədris prosesində istifadə edilmişdir. Tədris fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması tətbiq edilən metod və üsullarla yanaşı müəllimin təşkilatçılıq və öyrətmə qabiliyyətlərindən də asılıdır.

Müasir dövrdə texnologiya vasitələrindən artıq bütün sahələrdə istifadə edilir. Elm və texnologiyanın inkişafı cəmiyyətin bütün sahələrinə öz təsirini göstərdiyi kimi təhsil sahəsinə də müsbət təsir göstərmişdir. Beləki, xarici dilin, xüsusilə də, ingilis dilinin tədrisində müasir texnologiya vasitələrindən istifadə öyrənmə və öyrətmə fəaliyyətinin maraqlı və səmərəli keçirilməsi baxımından bir çox üstünlüklərlə təmin edir. İnternet şəbəkəsində istifadə etmək şagirdlərə orijinal mətnlərdən istifadə, ana dili xarici dil olan şəxslərlə ünsiyyət qurmaq, mədəniyyətlərarası əməkdaşlığın qurulması və təbii dil mühitinin yaradılması kimi imkanlar verir. Sınıf şəraitində müasir metodların və inkişafyönümlü tapşırıqların tətbiqi zamanı, həmçinin sinifdən kənar mühitdə online resurslardan istifadə şagirdlərin sərbəst şəkildə öyrənmə, eyni vaxtda bir çox məlumatlarla işləmə, analiz, sintez, problemin həlli kimi bacarıqlarının inkişafına şərait yaradır. Təhsil sahəsində

informasiya və kommunikasiya vasitələrinin təhsilə müsbət təsiri nəticəsində artıq bir çox müəllimlər bu vasitələrdən məharətlə istifadə edir və dərs prosesinin təşkilində tətbiq edirlər.

Tədqiqatın obyektı. Tədqiqat işinin obyektı xarici dilin tədrisində innovativ yanaşma və metodlardan, eləcə də informasiya və tetekommunikasiya vasitələrindən istifadədir.

Tədqiqatın predmeti. Onun predmeti isə İngilis dilinin öyrədilməsində müasir yanaşma və metodlardan istifadə forma və üsullarının, interaktiv təlim texnologiyaların, xarici dilin tədrisinin əsas prinsiplərinin, tədris zamanı texnologiya və informasiya kommunikasiya vasitələrinin, online resursların istifadə xüsusiyyətlərinin, yollarının araşdırılması və əldə olan nəticələrin sistemləşdirilməsi təşkil edir.

Tədqiqatın məqsədi. Tədqiqat işinin əsas məqsədi ingilis dili dərslərində müasir metodların tətbiqində informasiya və kommunikasiya vasitələrindən istifadə etməklə tədris prosesini canlı, maraqlı etmək, biliyin və təlimin effektivliyini artırmaq, mövzunu şagird və tələbələr üçün anlaşılqı etmək təşkil edir. Bildiyimiz kimi, müasir texnologiyalardan istifadə ingilis dilinin tədrisində mühüm əhəmiyyətə malikdir. Hər bir dərs sillabusunda və proqramında İKT vasitələrindən istifadə formaları qeyd olunmalıdır. Bu halda qarşıya qoyulmuş məqsədə nail olmaq olar.

Tədqiqatın vəzifələri. Dissertasiyanın məqsədlərini yerinə yetirmək üçün məsələyə hərtərəfli yanaşılmış və bunun üçün bir neçə vacib vəzifələr müəyyənləşdirilmişdir. Bunlara daxildir:

- İnformasiya cəmiyyətinin yaranması və informasiya kommunikasiya vasitələrindən istifadənin formaları müəyyənləşdirmək;
- Xarici dilin tədrisinin əsas prinsiplərini izləmək;
- Müasir metod və yanaşmaların əsas xüsusiyyətləri və istifadə yollarını nəzərdən keçirmək;

- İngilis dilinin öyrədilməsi fəaliyyəti zamanı İKT vasitələrindən həmçinin, onlayn resurslardan səmərəli istifadənin yolları və müsbət nəticələri müəyyənləşdirmək;
- Xarici dilin tədrisinin mahiyyəti və əsas istiqamətlərini araşdırmaq;
- Xarici dilin tədrisində müasir texnologiya vasitələrini istifadə formalarını müəyyənləşdirmək üçün eksperiment təhlil həyata keçirmək;

Dissertasiyanın elmi yeniliyi. Xarici dilin tədrisində leksik və təbii yanaşmanı, eyni zamanda, digər yeni metod və yanaşmaların tətbiqi ilə bağlı metodist tədqiqatçıların əsərləri nəzərdən keçirilərək onların fikirləri qeyd olunmuş və metodların istifadə yolları, onlayn resursların tətbiqi formaları tədqiq edilmişdir. Həmçinin ali təhsil müəssisələrində müasir texnologiya vasitələrindən istifadə etməklə təşkil edilmiş eksperiment və onun nəticələri qeyd edilmişdir.

Tədqiqat işinin nəzəri əhəmiyyəti. Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti Azərbaycan və ingilis dilli ədəbiyyatların istifadə edərək, innovativ metod və yanaşmaların tətbiqi vasitəsilə ingilis dilinin tədrisi prosesini təşkil etmək yollarının nəzəri və metodoloji cəhətdən linqvistik əsaslarının araşdırılmasıdır.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Praktiki əhəmiyyəti dedikdə dilöyrənənlərə öyrənmə prosesində İKT vasitələrindən istifadənin əhəmiyyətliyi geniş şəkildə izah edilir. Buraxılış işi, digər magistr dissertasiyaların yazılmasında istifadə oluna bilən bu dissertasiya işi ali təhsil müəssisələrində nəzəri material və praktiki məşğələ kimi istifadə oluna bilər.

Müdafiəyə aşağıdakı müddəalar təqdim edilir:

1. İngilis dilinin tədrisində müasir metod və yanaşmalardan istifadə edilməlidir;
2. İnteraktiv yolla ingilis dilinin qısa zaman ərzində öyrənilməsi və mənimsənilməsi üçün müasir dövrün tələblərinə cavab verən leksik və təbii yanaşmaların tətbiqi bu prosesin sürətlənməsinə kömək edir;
3. Müasir metod və yanaşmaların tətbiqinin effektivliyini artırmaq üçün istifadə olunan onlayn resurslar, çalışmalar forması səmərəli hesab edilir.

Tədqiqatın metodları. Dissertasiya işinin tədqiqində nəzəri – təhlil, müşahidə, təsvir, sintez, analiz və eksperiment metodlarından istifadə edilmişdir. Nəzəri metoddan istifadə edərək xarici dilin tədrisinin nəzəri və linqvistik əsasları qeyd edilmiş, müşahidə eksperiment metodunun vasitəsilə araşdırılmış əldə edilmiş nəticələr praktiki təcrübədə sınaqdan keçirilmişdir.

Tədqiqatın aprobasiyası. Azərbaycan Dillər Universitetinin Filologiya fakültəsi nəzdində Xarici dillərin tədrisi metodikası kafedrasında aprobasiyadan keçmiş, dissertasiyanın mövzusu ilə uzlaşan “İngilis dilinin tədrisində texnologiyanın tətbiqi ilə müasir təlim metodlarından istifadə yolları” adlı məqalə çapdan çıxmışdı.

Dissertasiyanın strukturu. Dissertasiya işi giriş, iki fəsil, nəticə, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. I fəsil iki yarımbaşlıqdan, II fəsil üç yarımbaşlıqdan təşkil olunmuşdur.

I FƏSİL

İNFORMASIYA VƏ TELEKOMMUNİKASIYA TEXNOLOGİYALARIN TƏHSİLƏ TƏSİRİ VƏ XARİCİ DİLİN MÜASİR DÖVRDƏ ÖYRƏNİLMƏSİNİNƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ.

1.1 Tədris prosesində informasiya-telekommunikasiya texnologiyaların tətbiqi tarixi.

İnformasiya insanlar arasında dil vasitəsilə ötürülən əsas ünsiyyət vasitəsidir və informasiya cəmiyyətinin yaranması uzun inkişaf dövrü keçmişdir. Bəşər tarixinin yarandığı dövrdən etibarən insanlar ilk əvvəl müxtəlif vasitələrlə, dilə yiyələndikdən sonra dil vasitə və funksiyalarının köməyi sayəsində bir biriləri ilə ünsiyyət qurmağa çalışmışlar. Zaman keçdikcə insanlar uzaq məsafədən məlumatları ötürmənin çətin və o dövr üçün imkansız olduğunun fərqiə vardılar. Beləliklə informasiyanın uzaq məsafələrə ötürülməsi sahəsində çap üsulu ixtira olundu və qəzetlərin çap olunması ilə “kütlə ünsiyyəti” yaranmağa başladı. Lakin buna baxmayaraq, dəmiryolu nəqliyyatı şəbəkələrində yaranan nasazlıqlar informasiyanın bir yerdən başqa yerə ötürülməsində bəzi çətinliklər yaratdı və şifahi ünsiyyət əsas ünsiyyət vasitəsi olaraq qaldı.

XIX əsrin sonlarında telefonun ixtirası qısa zaman ərzində məlumatların ötürülməsini asanlaşdırmasına baxmayaraq, telefon naqillərində yaranan çətinliklər bu işə mane olurdu. Digər tərəfdən qəzet və jurnalların kütləvi istifadəsi məlumatların geniş kütləyə çatdırılmasını təmin edirdi. Nəhayət, XX əsrdə radionun daha sonra televizorun insanlar tərəfindən yaradılması informasiyanın yalnız sözlərlə deyil, eyni zamanda şəkil və digər vizual effektlərlə yayılmasına şərait yaratdı. Bu yenilik informasiyanın zənginləşməsinə və ötürülmə keyfiyyətinin artırılmasına imkan versə də, yenə də bəzi problemlər ortaya çıxdı.

XX ci əsrin sonlarına doğru kompüterin yaranması və XXI əsrin əvvəllərindən etibarən dünyada eləcə də, ölkəmizdə istifadəsinin geniş yayılması ilə informasiya mühitində yeni era yarandı. İri kompüter şəbəkələri vasitəsilə geniş məlumatların

qısa zaman kəsiyində sürətlə ötürülməsi həyata keçirildi. Kompüter şəbəkələrinin və internetin yaranması informasiya mübadiləsini hər kəs üçün əlçatan etdi.

İnformasiya və texnologiyanın bu inkişafı həyatın özəl və ictimai bir çox sahələrində: təhsil, biznes, səhiyyə, əyləncə və istirahətin müxtəlif növlərində çoxlu sayda yeni imkanlar açmış, peşəkar və məişət aspektlərində önəmli yer tutmuşdur. İnformasiya texnologiyaların inkişafı dedikdə bu texnologiyalardan istifadə qaydaları, müxtəlif təşkilati sahələrdə meydana çıxan bir sıra müxtəlif aspektlər nəzərdə tutulur. İnformasiya və kommunikasiya texnologiyaların bu cür inkişafı həyatın müxtəlif sahələrində dövrün yeniliklərindən daha rahat istifadəni asanlaşdırır.

İnnovasiyaların yayılması nəzəriyyəsi (diffuziya) yeni kommunikasiya texnologiyalarının yaradılması yolunu modeləşdirmişdir. İnnovasiyaların yayılması dedikdə sosial şəbəkələrin, informasiyanın ötürülməsi və insanları yeni texnologiyanı qəbul etməyə inandırmaqda kommunikasiyanın rolunun öyrənilməsi nəzərdə tutulur. İnnovasiyanın verilmiş zaman müddətində sosial sistemin üzvləri arasında müəyyən vasitələrlə ötürülməsi prosesi diffuziyadır. İnnovasiya dedikdə hər hansı şəxs və ya təşkilat tərəfindən qəbul edilən yeni fikir, ideya, təcrübə, nəzərdə tutulur. Kütləvi informasiya vasitələri və şəxslərarası ünsiyyət yolları diffuziya hadisəsinə daxildir və müasir dövrdə bunların aspektlərini birləşdirən mobil telefon və internet kimi informasiya vasitələri diffuziya prosesinin qəliz yollarını nümayiş etdirir. [36, s. 54]

Dünya ölkələri əhalisi arasında informasiya və kommunikasiya texnologiyaların yayılma sürəti fərqlidir. Əksər ölkələrdə əhali tərəfindən texnoloji vasitələr geniş istifadə olunduğu halda, bəzi ölkələrin vətəndaşları dövrün yeniliyindən istifadəni mənimsəməmiş və bu ölkələrdə sosial və iqtisadi amillər səbəbindən texnologiyanın yayılma sürəti zəifləmişdir. XXI əsrin texnologiya əsri olduğunu və həyatın bir çox sahələrində ondan istifadə edildiyini nəzərə alaraq deyə bilərik ki, müasir dövrdə əsas

informasiya sistemlərinə giriş əldə etmək üçün hər kəsin bərabər imkanlara malik olması vacibdir.

İnformasiya və kommunikasiya texnologiyalarının yaradılmasında başlıca məqsəd dünyada insanların həyat şəraitini asanlaşdırmaqdır. İnformasiya kommunikasiya texnologiyaları dünyanın və eləcə də Respublikamızın təhsil, ticarət, mədəniyyət, əyləncə, sosial-iqtisadi inkişaf sektoru kimi bir çox sahələrində mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Bildiyimiz kimi, cəmiyyətin qeyd edilən sahələrindən məhz təhsil sektoru informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından ən geniş istifadə edilən sahəsidir. Gündən – günə inkişaf edən və qloballaşan Respublikamızda həyatın bütün sferalarında baş verən dəyişikliklər öz təsirini məhz təhsil və təlim sistemində də göstərmişdir. Hər hansı şəxsin və ya ölkə vətəndaşının dünyaya inteqrasiya olunması üçün ən önəmli faktorlardan biri də xarici dilin öyrənilməsidir və deyə bilərik ki, dünya ölkələrinin inteqrasiyası millətlərin və mədəniyyət nümayəndələrinin ünsiyyət prosesində səmərəli şəkildə ortaq dildən istifadə etmələrini zəruri etmişdir. Hal hazırda ingilis dili xalqlarının müasir dünya sivilizasiyasına qoşulması üçün istifadə edilən əsas ünsiyyət vasitəsidir. Bu qloballaşma və inteqrasiya zamanında xarici dillərin eləcə də ingilis dilinin tədrisi və tətbiqinin məqsəd, vəzifə və formaları dəyişmiş habelə dövrlə uyğunlaşmışdır .

Dünyada və ölkəmizdə müasir təhsil sisteminin qarşısında duran ən başlıca vəzifələrdən biri xarici dilin tədrisinin öyrənilməsi və mənimsənilməsinin effektivliyinin artırılmasıdır. Məhz təhsil sisteminin bu önəmli yolunda xarici dilin müasir tədrisi metodlarından həmçinin texnoloji avadanlıq və internet resurslarından istifadə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Texnoloji avadanlıq dedikdə, kompüter, audio–video texnikasının, ağıllı lövhələrin bir sözlə elektron vasitələrinin mütəmadi istifadəsi nəzərdə tutulur. Baş vermiş bu yeniliklər dilöyrənlərə xarici dilləri səmərəli və asan yolla mənimsəmələrinə, eyni zamanda xarici dildən ünsiyyət və kommunikasiya vasitəsi kimi istifadəsinə şərait yaradır.

İnkişaf edən ölkəmizdə təhsil sistemi dünya təhsil sisteminə uzlaşır və dünya təhsil sistemində xarici dilin tədrisi prosesində istifadə olunan yeni metod və yanaşmalar artıq Azərbaycan təhsil elmində öyrənilir və tədris prosesində tətbiq edilir . Müstəqillik qazanmış Azərbaycan Respublikasının təhsil sistemi zamanla ənənəvi metodlardan deyil, müasir metod və yanaşmalardan istifadə etməyə başlamışdır. Bildiyimiz kimi, xarici dillərin tədrisi prosesi həmin dilin yalnız sinif daxilində öyrənilməsi və mənimsənilməsi ilə kifayətlənmir, eyni zamanda məktəbdənkənar cəmiyyətin digər sahələrində də istifadə zamanı öyrənilə və mənimsənilə bilər. Məhz bu xüsusiyyət xarici dillərin tədrisi prosesini digər fənlərin tədrisi prosesindən fərqləndirən başlıca cəhətdir.

“Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası” Azərbaycan Respublikasında, keyfiyyət nəticələri və əhatəliliyinə görə dünya ölkələri sırasında aparıcı mövqe tutan, səriştəli müəllim və təhsil menecerlərinə, qabaqcıl texnologiyalara əsaslanan infrastruktura malik təhsil sisteminin yaradılması üçün strateji istiqamətlərdə genişmiqyaslı tədbirləri nəzərdə tutur. Bu strateji istiqamətlərə səriştəyə əsaslanan şəxsiyyətyönlü təhsil məzmununun yaradılması, təhsil sahəsində insan resurslarının müasirləşdirilməsi , müasir tələblərə uyğun və ömür boyu təhsili təmin edən təhsil infrastrukturunun yaradılması nəzərdə tutulur. [3, s. 7]

Ümumimilli liderimiz Heydər Əliyev çıxışlarının birində qeyd etmişdir “Bu gün bizim təhsilimizin məqsədi uşaqlara və gənc nəsllə bilik vermək, onları gələcəyə hazırlamaqdır. Lakin bununla bərabər ən başlıca məqsəd Azərbaycan cəmiyyətinin layiqli üzvünü, Azərbaycan vətəndaşını formalaşdırmaqdır”. Məhz Ulu Öndərimizin də dediği kimi qloballaşan ölkəmizdə təhsilimizin əsas məqsədi dövrün, ölkəmizin və ən əsası təhsilalanların maraq və tələbləribə cavab verməkdir.

Müasir dövrdə interaktiv təlim zamanı interaktiv təlim metodları ilə yanaşı, texnoloji vasitələrdən də istifadə nəzərdə tutulur və bu yolla tədris prosesi daha səmərəli və effektiv həyata keçirilir. Interaktiv təlim dilöyrənənləri mövcud bilik və

bacarıqlara yiyələnməyə şövq etməklə yanaşı, onlarda beyinhəmləsi, yaradıcılıq, təhlil və tətbiq etmə bacarıqlarını formalaşdırır. Dövrün tələbinə uyğun olaraq texnologiyadan təlim prosesində istifadə yalnız dilöyrənənlərə deyil, eyni zamanda dili tədris edən müəllimlərə də müasir metodları texnoloji vasitələrin köməyi ilə daha dərinlən öyrənməyə və bu sahədə dünya məktəb təcrübələrindən yararlanmağa şərait yaradır. Artıq tədris zamanı bir müəllim üçün müasir metodları bilmək nə qədər önəmlidirsə, kompüter və texnologiya vasitələrindən istifadə bir o qədər vacib sayılır.

Elm və texnologiyanın inkişafı xarici dilin tədrisində yeni mərhələ açdı və bu mərhələdə innovativ təlim metodlarından istifadə əsas yer tutur. C. A. İstəmənn İnnovativ təlim zamanı nəzərə alınan başlıca məsələlərin əsas faktorlarını qeyd etmişdir:

1. Müasir təlim metodları vasitəsilə dilöyrənənləri xarici dil bilikləri əvəzinə həmin biliklərə yiyələnməyin yolları aşılır;
2. Yalnız dil materialları deyil, onların kommunikasiya zamanı yerinə yetirdikləri funksiyalar diqqətdə saxlanılır və dil bacarıqları formasında dilöyrənənlərə aşılır;
3. Dilöyrənənlərdə xarici dildə kommunikativ səriştəni formalaşdırmaq məqsədi ilə onlar həmin dildə müzakirələrə cəlb edilirlər;
4. Tədris zamanı dil daşıyıcısı olan xalqın mədəni xüsusiyyətləri də nəzərə alınır. Beləliklə müəllim xarici dil biliklərinin tələbələrə tədrisi prosesinin əsas təşkilatçısı olaraq həmin dilin daşıyıcıları olan xalqın mədəni aspektlərini də xüsusi vurğulanmışdır. [17, s. 62]

Təhsildə innovativ yanaşma dedikdə texnoloji yeniliklərin tətbiqi nəzərdə tutulur. Müasir dövrdə interaktiv təlim metodlarının tətbiqi zamanı texnologiya və müasir kommunikasiya vasitələrindən istifadə bu prosesin daha səmərəli keçirilməsinə və təhsilalanların xarici dil öyrənmək məqsədlərinə daha qısa müddətdə uğurla çatdırılmasına şərait yaradır. Kommunikasiya və texnologiya vasitələri dedikdə, kompüter əsaslı dil öyrənmə (CALL), İnternet vasitəli dil

öyrənmə, elektron kitablar (e-books), Audio- video əsaslı vəsaitlər, proyektorlar və slaydlar, mobil telefonlar və s kimi texnoloji yeniliklər nəzərdə tutulur.

Dünya təcrübəsində xarici dilin tədrisi zamanı texnoloji vasitələrədən istifadə yeni deyil. Dilöyrənmə prosesini səmərəli təşkil etmək məqsədilə radio, dil laboratoriyaları və video materiallardan hələ 1960 və 1970- ci illərdə istifadə edilməyə başlanmış və bu günlərdə də dünyanın bir çox ölkələrində bu kimi texnoloji vasitələr tədris və təlim prosesində tətbiq edilir. Beləki, 1980- ci ilin əvvəllərindən istifadə edilməyə başlanmış Kompüter əsaslı dil təlimi materiallarının əsas məqsədi dilöyrənənləri ekranda görünən tapşırıqları yerinə yetirməyə sövq etmək idi. Tapşırıqlar adətən mətn tamamlama və variant seçmə formalarına əsaslanaraq sonra doğru cavabların yenidən monitorda görünməsindən ibarət idi. Bu proses yalnız cavabların verilməsi ilə kifayətlənməyib, şagirdin harda və hansı səhvi etdiyini göstərərək yenidən alternativ nümunə təqdim edilirdi. Hal hazırda bəzi dərslik kitablarında məhz bu tip kompüter əsaslı təlim materialları yer almaqdadır. [14, səh. 7]

- 1. Kompüter əsaslı dil öyrənilməsi (CALL).** Dil tədrisi və öyrənmə prosesi zamanı kompüter əsaslı texnologiyalarından istifadə əhəmiyyətli rola malikdir. Bu texnologiyadan istifadə haqqında bir çox araşdırmalar aparılmış, istifadəsi ilə bağlı bir sıra nəticələrə gəlinmişdir. Belə ki, kompüter texnologiyasının istifadəsi və inkişafı təhsil sahəsi ilə yanaşı psixologiya, pedaqogika kimi digər elm sahələrinə də təsirsiz ötüşməmiş və istifadəsi bu kimi sahələrə səmərə vermişdir. Tədris prosesi zamanı kompüterdən istifadə şagirdlərin öyrənmə prosesini sürətləndirmiş və müəllimlərin bu prosesi daha effektiv təşkil etmələrinə şərait yaratmışdır. [33, s. 10]

Kompüter texnologiyalarından səmərəli istifadə dedikdə, tədris və təlim zamanı onlardan istifadə vasitəsilə şagirdlərdə dərs materiallarına, ingilis dilinin mənimsənilməsinə həvəs oyatmaqla yanaşı, onların bu prosesdə daha məsuliyyətli və yaxından iştirakına şərait yaratmaq nəzərdə tutulur. [34. s. 232]. Şagirdlərin dərs prosesində yaxından iştirakı dedikdə, onların yalnız təlim materiallarını öyrənməsi

və tapşırıqları yerinə yetirməsi deyil, eyni zamanda texnologiyadan istifadə edərək tədris olunan dildən, yəni ingilis dilində həm sinif daxilində , həm də sinifdən kənar ünsiyyət prosesində istifadə etmələri nəzərdə tutulur . Şagirdlərə təlim materiallarını müxtəlif kompüter və İKT resurslarından istifadə edərək , onların yaş və maraqlarına uyğun təqdim edilməsi zamanı onlarda ingilis dilinin öyrənilməsinə qarşı motivasiyanın yaranmasına şərait yaranır.

Bax S. “CALL- past, present, future” adlı öz əsərində kompüter texnologiyasından istifadənin psixoloji və idraki cəhətdən dilin mənimsənilməsi prosesinə təsirini qeyd etmişdir. Kompüter vasitəsilə dilin mənimsənilməsi yalnız bir bacarıq üzərində fokuslanaraq deyil, eyni zamanda yazma, oxuma, dinləmə və ünsiyyət kimi dörd əsas bacarıqların inteqrasiyası fonunda inkişaf edir. Hər hansı mətni dinləyərkən onlarda dinləmə ilə birlikdə danışmaq bacarığı, orijinal materialları oxuyarkən isə həm oxuma, həm də yazı zamanı düzgün qrammatik qaydalardan, cümlə strukturundan istifadə bacarığı formalaşmış olur. [9, s.12]

2. Poverpoint təqdimatlar (Powerpoint presentations). Xarici dilin tədrisində xüsusilə ingilis dilinin öyrədilməsində poverpoint təqdimatlarından istifadə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ənənəvi təlim metodlarından fərqli olaraq məzmunu deyil, daha çox təcrübəyə və tətbiqə yönəlmiş müasir təlim metodlarının istifadəsi zamanı müxtəlif slayd təqdimatların nümayişi ilə şagirdlərə izah olunan qayda və tapşırıqlar onlarda cari mövzuya, eləcə də, ingilis dilinin istifadəsinə dair maraq və həvəs oyadır, mövzunun onlar tərəfindən daha asan başa düşülməsinə şərait yaradır. [42, s. 100] Bu kimi təqdimatlar həm kompüter ekranlarında həm də daha geniş kütləyə nümayiş etdirilməsi üçün **proyektorlardan (overhead projector (OHP)** istifadə edilərək şagirdlərə göstərilir. Projektor vasitəsilə hazırlanmış təqdimatlar, video dərslər , multimedia faylları, yazılı mətnlər divara və ya düz səthə əks olunmaqla nümayiş etdirilir. [25, s. 193]

3. Interaktiv ağ lövhələr (Interactive Whiteboards). Bu lövhələrin həmçinin ağıllı lövhələr adlanır. İnteraktiv ağ lövhələr internetə çıxışı olan elektron qələmlə və ya insan əli ilə iradə oluna bilən tədris lövhələridir. Bu lövhələr vasitəsilə youtube

videolar, hazırlanmış video dərsliklər, slaydlar, şəkillər nümayiş olunur. [25, s. 193] Interaktiv ağ lövhələrdən istifadə dərs prosesinin daha interaktiv yolla təşkilinə, bir vəsaitdən digər vəsaitə daha çevik şəkildə keçirilməsinə imkan yaradır. Məhz bu cür texnoloji avadanlıqlardan istifadə şagirdlərdə tədris prosesinə qarşı həvəsin artmasına, onlarda motivasiyanın yaranmasına və dərs materiallarını interaktiv yollarla daha asan anlamalarına səbəb olur.

Levy tədris zamanı ağ lövhələrdən istifadəsi zamanı şagirdlərin təcrübələrini və əldə olunan nəticələri araşdırdı. O, belə nəticəyə gəldi ki bu cür lövhələrdən istifadə zamanı dərs prosesi şagirdlər üçün daha maraqlı və daha sürətli keçir. Bunun əsas səbəbi isə istifadə ediləcək materialların əvvəlcədən interaktiv ağ lövhələrin kitabxanasında mövcud olması və beləliklə əlavə yazı, qeyd işlərinə ehtiyac olmamasıdır. [27, s. 98]

Ağıllı lövhələrin əvvəlki lövhələrədən fərqli bir neçə üstünlükləri vardır :

1. Bu lövhələrin həcmi böyük olduğundan müəllimlərin fikrincə mövzunun daha asan anlaşılmasına imkan verir;
2. Daşınabilən lövhələrdir, yəni asanlıqla bir sinif otağından digərinə rahatlıqla yerləşdirilə bilər;
3. Əvvəlki lövhələr üçün lazımlı olan proyektora ehtiyac yoxdur, çünki bu növ lövhələrdə proyektor daxildə yerləşir;
4. Şəbəkəyə qosulu olduğu üçün ehtiyac yarandıqca asanlıqla internetdən istifadəyə imkan verir. [14, s. 122]

Ağ lövhələrdən dərs müddətində istifadə müəllimlərə gündəlik materialları daha sürətlə və dərinlən izahına , şagirdlərin dərs fəaliyyəti zamanı özlərini daha rahat və sərbəst hiss etmələri üçün ətraf mühitin yaradılmasına, internet resurslarından mütəmadi istifadə ilə şagirdlərin bilik səviyyəsinin artırılmasına şərait yaradır. Ölkəmizin bir çox özəl və dövlət məktəblərində bu növ lövhələrdən istifadə şagirdlərin müvəffəqiyyət göstəricilərinin artırılmasında iştirak edən səbəblərdən biridir.

Müasir dövrün getdikcə inkişafı insanların informasiya və telekommunikasiya vasitələrinə çıxışını asanlaşdırmaqla yanaşı, hər kəs üçün əlçatan etdi. Beləliklə, xarici dilin tədrisində internetdən və internet əsaslı vasitələrdən istifadə edilməyə başlandı və hal hazırda istifadə edilir. Gələcək illərdə də xarici dilin tədrisi prosesində texnoloji vasitələrdən istifadə bu prosesin əsas hissəsi olaraq qalacaq. Tədris prosesində İKT vasitələrindən istifadə təlim materiallarının şagirdlər tərəfindən daha asan qavranılmasına səbəb olur. Gevin Dudeney and Nikl Hokli xarici dilin tədrisi və öyrənilməsində informasiya texnologiyalarından geniş istifadə olunmasının səbəblərini araşdırmışlar:

- Həm evdə, həm də evdən kənar məkanlarda internet resurslarına çıxışın olması başlıca səbəblərdən biridir. Belə olan halda şagirdlər harda olmasından asılı olmayaraq internetə çıxışı əldə etdiyi zaman ərzində məhz, bu resurslardan istifadə edərək verilmiş tapşırıq haqqında geniş informasiya əldə etmək şansı yaranır;
- Yeni nəslin böyüməsi və inkişafı texnologiya əsrinə təsadüf etdiyi üçün texnoloji vasitələrdən istifadə prosesi onlar üçün təbii hal almış və həyatlarının bir hissəsinə çevrilmişdir. Bu səbəbdən tədris prosesində İKT vasitələrindən istifadə əsas prioritet olaraq qalır;
- İnformasiya və kommunikasiya vasitələrinin xüsusilə, internetin istifadəsi müəllim eləcə də tələbələri orijinal mətnlər və tapşırıqlarla təmin edir. Eyni zamanda, ingilis dilini tədris edən müəllimləri ingilis dilinin müasir metodlarla tədrisinə əsaslanan zəngin materiallarla tanış olmağa sövq edir;
- Texnologiya ingilis dilinin yeni yollarla istifadə edilməsinə şərait yaradır. Beləki, şagirdlər texnologiya vasitələrindən istifadə edərək dilin müxtəlif aspektləri üzərində öz bacarıqlarını inkişaf etdirə bilirlər. [14, səh. 7]

Xarici dilin mənimsənilməsi prosesinə təsir edən psixoloji amillərdən biri də motivasiyanın olmasıdır. İngilis dilinin tədrisi zamanı məhz İKT vasitələrindən istifadə şagirdlərdə motivasiyanın yaranmasına, təlim materiallarına, dilin öyrənilməsinə qarşı həvəsin artmasına və təlim prosesinin daha səmərəli, şagirdlərin dili mənimsəməsi üçün daha əlverişli keçirilməsinə səbəb olur.

Bildiyimiz kimi, ingilis dilinin tədrisi və öyrənilməsi prosesi dilin 4 aspekti olan dinləmə, oxu, yazı və danışmaq bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi əsasında təşkil edilir. Dərs müddəti ərzində informasiya texnologiyalarından istifadə bu bacarıqların hər biri üzərində ayrı - ayrılıqda işləmə imkanı verir.

Texnoloji avadanlıq dedikdə, kompüter, audio – video texnikasının, ağıllı lövhələrin, bir sözlə, elektron vasitələrinin mütəmadi istifadəsi nəzərdə tutulur. Audio və video vasitələrinə CD - ROM və DVD diskləri misal gətirə bilərik. Bu disklərdən təlim prosesində tətbiq etməklə, şagirdlərdə hədəf dildə dinləmə, danışmaq bacarıq və vərdisləri formalaşa, inkişaf edə bilər.

CD- ROM diskləri mətnlər və audio materiallardan ibarət sinif kitablarına və işdəftərlərinə aid multimedia fayllarıdır. CD diskləri hər bir bölmənin mövzuna uyğun olaraq, qrammatika və lüğət əsaslı çalışmalar, mətnlər, daha çox tələffüz və danışmaq bacarıqlarına fokuslanmış materiallardan təşkil olunmuşdur. Bu cür materiallardan ibarət CD disk faylları şagirdlərə dil öyrənmə zamanı yalnız sinif daxilində deyil eyni zamanda ev şəraitində də dilin qrammatikası və lüğət tərkibinin düzgün istifadəsi yollarını mənimsəməyə imkan verir. Ayrı- ayrı cümlələr şəklində cəmlənmiş çalışmalar isə onlarda düzgün tələffüz və intonasiya qabiliyyətinin aşılmasına səbəb olur. Hal hazırda məktəb və universitetlərimizin əksəriyyətində xarici dilin tədrisi zamanı tərkibində bu disk faylları olan dərsliklərdən istifadə olunur. CD disklərinin əsas özəlliklərindən biri də internet bağlantısı olmayan məkanlarda rahatlıqla istifadə olunmasıdır. [14, səh. 113]

DVD rəqəmsal yönümlü disk adının qısaldılmış forması olub, 1990 – cı ildə hal hazırda istifadə olunmayan video kasetlərin əlavə versiyası olaraq yaradılmışdır. DVD disk faylları altı yazıları ilə birlikdə təşkil olunmuş video dialoqlardan ibarətdir. Tədris fəaliyyəti zamanı DVD disklərdən istifadə etməyin bir neçə üstünlüyü vardır. Bunlar:

- Şagirdlər video materialları ilk dəfə dinləyərkən altı yazılar verilmədən video dərsdəki informasiyanı anlamağa çalışması, başa düşmədiyi hissələri yenidən dinləyərək

anlamağa cəhd göstərməsi, onlar üçün yeni olan hər hansı ifadənin dinləmə zamanı öyrənilməsi ,bir sözlə, bütün bunlar şagirdlərin dərslə olan marağının artmasına, təlim prosesinin interaktiv təşkilinə səbəb olur;

- DVD disklərdən istifadə zamanı səssiz olaraq yalnız şagirdlərin ana dilində altyazıların verilməsi və onların altyazıları oxuyaraq onu ingilis dilinə tərcümə etməsi onlarda lüğət bazasının zənginləşməsinə , ana dilindən ingilis dilinə və ya əksinə tərcümə bacarığının formalaşmasına şərait yaradır. [14, səh. 117]

Bu üstünlüklərə baxmayaraq informasiya və kommunikasiya vasitələrinin gündən günə inkişafı ilə əlaqədar elm və təhsil ocaqlarının bir çoxunda internetə çıxışının olması və yeni nəsil kompüter vasitələrində disk daşıyıcısının istehsal olunmaması DVD disk fayllarının əvəzinə eyni məzmunlu internet əsaslı resursların istifadəsinə səbəb oldu.

Texnologiya sahəsində gündə günə davam edən sürətli inkişaf təhsil və tədris sahəsinə də təsirsiz ötüşmür. Bu təsir ilk başda dərslə prosesində zamanı müəllim və şagirdlər arasında online resurslardan geniş istifadə ilə özünü göstərdi. Şelli Sanşeze görə bu proses iki mərhələdən ibarət idi. İlk mərhələdə tədris fəaliyyətini təşkil edən müəllim tərəfindən cari mövzuya aid youtube video dərslər və ya dərslə aid nümunələr tələbələrə təqdim olunur. Digər mərhələdə isə şagirdlər daşıma bilən texnoloji vasitələri (mobil telefon, planşet və s) özləri ilə birgə gətirərək, bu texnoloji resurslardan istifadə edərək, dərslə müddətində müəllimin verdiyi müvafiq tapşırıqları yerində həll edirlər. Beləliklə, onlarda online resurslardan yararlı şəkildə istifadə bacarıqları formalaşır. [38, s. 22]

Texnoloji vasitələrdən danışarkən mobil cihazları (mobile devices) qeyd etməmək olmaz. Yalnız sinif şəraitində deyil, dərslədən kənar normal həyatda belə, insanlar arasında mobil cihazlardan geniş istifadə olunur. Mobil cihazlar dedikdə, daşıma bilən elektron vasitələr, yəni, ağıllı telefonlar, laptoplar, planşetlər və s. nəzərdə tutulur. Bu cihazlardan tədris prosesində istifadəsi şagirdlərin o vasitələrdə çalışma və tapşırıqları yerinə yetirilməsini təşkil etmək, dinləmə bacarıqlarının

inkişafı üçün müxtəlif video və dinləmələr edilməsi, həmçinin onların ingilis dilində bir - biriləri ilə ünsiyyətə girmək üçün əlverişli mühitin yaradılması şəklində təşkil olunur. Tədris prosesində mobil cihazlardan istifadə etmənin bir neçə üstünlükləri vardır:

1. Şagirdlər mobil cihazların köməkliyi ilə öz öyrənmə üslublarına uyğun ingilis dilinin mənimsənilməsinə xidmət edən mobil proqramlar yükləyə və istifadə edə bilirlər;
2. İngilis dili mənimsənilməsinin hər səviyyəsinə uyğun proqramlar olduğundan müəllimlər rahatlıqla dərs müddəti ərzində hər şagirdin dilbilmə səviyyəsinə uyğun proqramlardan istifadə edə bilirlər;
3. Mobil texnologiyalardan tətbiq edərək dilöyrənənlərin tədris və təlim bacarıqlarının səmərəliliyini müəyyənləşdirmək prosesi əlçatan olur. [25, s. 194]

Mobil cihazlardan tədris prosesində istifadənin ən üstün cəhətlərdən biri də sinifdə bu cihazların tətbiqindən əvvəl tələbə və şagirdlərin mobil vasitələrdən istifadə təcrübələrinin olmasıdır. Beləki, adi həyatda bir çox şagirdlər bu cihazlara sahibdirlər. Buna görə də bəzən müəllimlər ingilis dilinin tədrisi zamanı bəzi tapşırıqların yerinə yetirilməsi üçün şagirdlərdən şəxsi, sahib olduqları mobil cihazları gətirmələri tövsiyyə olunur. Elə bu səbəbdəndir ki, bu növ cihazlara həm də daşına bilən cihazlar da deyilir.

İnternet şəbəkəsinə çıxışı olan istənilən məktəbdə ingilis dilinin tədrisi zamanı istifadəsi əlverişli olan və şagirdlərin dil öyrənmə prosesini sürətləndirən müxtəlif internet əsaslı online resurslar mövcuddur. Bunlara wikipedia, podcast, chat, email, skype, vebinar həmçinin müxtəlif veb saytlar aiddir.

Elektron məktub(email) ən çox istifadə edilən və insanlar arasında geniş yayılmış informasiya və kommunikasiya vasitələrindən biridir. Biz gündəlik şəxsi və iş həyatımızda digər şəxslərə bu online resurs vasitəsilə məktub yazmalı oluruq. Eləcə də gələcək karyeralarında uğurlu olmaq üçün ingilis dilini öyrənən hər bir şagird gələcəkdə elektron məktubdan istifadə etməli olacaq. Xarici dilin tədrisində elektron məktubdan istifadə daha çox online öyrənmə zamanı həyata keçirilir.

Şagirdlər həm müəllimlər, həm öz sinif yoldaşların, həm də digər ölkənin şagirdləri ilə ingilis dilində kommunikasiya edə bilirlər. Gələn məktubları oxumaq və yenisini yazmaq şagirdləri yazıda hədəf dildən istifadə etməyə sövq edir, bu isə onların öyrənmə prosesini sürətləndirir. [45, s. 55]

Varschauer Çin və İsveç şagirdləri arasında tədris zamanı internet resurslarından istifadə əsaslı tədqiqat aparmışdır. Beləki, şagirdlərə bir-biriləri ilə email vasitəsilə müəyyən bir mövzu haqqında məktublaşmaq tapşırığı verilmişdir. Bu proses zamanı şagirdlərə email məktublaşmaya məxsus xüsusi qaydalar öyrədilmiş və mövzunun əsas məğzini qarşı tərəfə çatdırılması üçün istiqamətlər göstərilmişdir. Aparılmış tədqiqatlardan belə nəticəyə gəlinmişdir ki, şagirdlər ingilis dilinin tədrisi zamanı bu cür internet resurslarından istifadə edərək, xarici dildən yazıda istifadə üsullarını öyrənmiş, eyni zamanda həmin dildə yazı zamanı diqqət edilməsi gərəkən əsas nüansları mənimsəmişlər. Xarici dili tədris edən müəllimlərə sinif şəraitində imeyldən istifadə edərək dilöyrənənlərdə yazı bacarığının möhkəmlənməsi tövsiyyə edilir. [46,s. 7]

Bloq (blog) veb jurnal adının qısaldılmış formasıdır (web log). Adından da göründüyü kimi elektron jurnal və ya gündəlik funksiyasını daşıyır. **Viki** digər istifadəçilərin düzəliş etmələrinə imkan verən veb məkandır. **Podcast** şəbəkədə mövcud olan və mobil cihazlara yüklənən audio və video fayllarıdır . Podcastın ingilis dilinin tədrisi zamanı istifadəsi şagirdlərin dinləmə bacarıqlarının inkişafına dilöyrənmə prosesinin sürətlənməsinə imkan verir. Qeyd olunan üç online resursların ingilis dilinin tədrisi zamanı özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır:

1. Hər üç resurslardan müəllim və şagirdlər asanlıqla dərs müddətində və sinifdənkenar mühitdə tətbiq və istifadə edə bilirlər ;
2. Bir məktəbin şagirdləri digər məktəbin şagirdləri ilə və ya bir ölkənin dilöyrənənləri digər ölkənin şagirdləri ilə bu tədbiqlərdən istifadə edərək asanlıqla bir - birilərlə öyrənilən ortaq dildə ünsiyyət qura bilirlər;

3. Müxtəlif fikirlər və mövzular tələbələr tərəfindən yaradıla və digər istifadəçilərlə bölüşə bilirlər. [14, s. 86]

Online mətn korpusları (Electronic Text Corpus) Mətn korpusları istənilən sözün minlərlə işlənmə nümunələrindən ibarət onlayn lüğət toplusudur. Bu korpuslar müəllim və şagirdləri sözlərin məna və formaları ilə eləcə də onların cümlə tərkibində işlənmə üsulları ilə təmin edir. [16, s. 253] İngilis dilinin tədrisi zamanı bu korpuslardan istifadə etmək şagirdlərin lüğət bazalarının artmasına, həm də öyrəndikləri yeni sözləri müxtəlif kontekstdə işlətmə bacarığının yaranmasına səbəb olur.

Vebinar (Webinar) müəyyən müddət ərzində audio video və mətn materialları üzərindən təşkil olunan online seminardır. Vebinardan istifadənin əsas məqsədi müəyyən qrup insanları rəqəmsal aləmdə bir araya toplayaraq informasiyanın ötürülməsinin təmin etməkdir. Xarici dilin tədrisi zamanı vebinardan istifadə müəllim və şagirdlər üçün ingilis dilinin öyrənilməsi və öyrədilməsi prosesində əlverişli imkan yaradır. [7, s. 7] Online seminarla üz – üzə ünsiyyət formasını müqayisə etdikdə bir neçə fərqlər ortaya çıxır. Vebinarın üstünlükləri:

- Vebinardan istifadənin əlverişli olması o deməkdir ki, online seminara qoşulmaq üçün internetə çıxışı olan məkandan sadəcə mobil daşıyıcılardan istifadə etmək lazım olur;
- Online platformada olduğu üçün iştirakçıların sayında məhdudiyyət yoxdur, yəni, istənilən saydan ibarət olan auditoriyada online seminardan istifadə etmək mümkündür;
- Xarici dilin tədrisi zamanı vebinardan istifadə şagirdlərdə dilin öyrənilməsinə və ünsiyyət prosesində istifadəsinə qarşı həvəs oyadır. [10, s. 4]

Vebinardan istifadənin başlıca mənfi cəhəti texnoloji avadanlıqlarda yaranan çətinliklərdir. Belə olan halda vebinarı təşkil etmək qeyri- mümkün olur. İngilis dilinin tədrisi zamanı online seminardan istifadə dedikdə, informasiyanın, mövzunun

tələbə və şagirdlərə ötürülməsi, tapşırıqların verilməsi və nəhayət dərsin sonunda şagirdlərin fəallığı ilə bağlı rəyin, fikrin bildirilməsindən nəzərdə tutulur.

Xarici dilin tədrisində informasiya və kommunikasiya vasitələrindən istifadə tədris və təlim prosesində yeni öyrənmə üsullarından yararlanmağa imkan verdi. Yeni öyrənmə üsulları dedikdə online öyrənmə (online learning), e- öyrənmə (e-learning), məsafəli öyrənmə (distant learning), qarışıq öyrənmə (blended learning) formaları nəzərdə tutulur. Texnologiyanın tətbiqi ilə yeni təlim və tədris üsullarından istifadə etmək istənilən yaş və dil səviyyəsində olan şagirdlərin dilöyrənmə zamanı əlverişli şəraitin yaranmasına səbəb olur. Beləki informasiya və kommunikasiya vasitələrindən dərs fəaliyyəti zamanı istifadə bu prosesi dilöyrənənlər üçün əyləncəli edir. Nəticədə, müəllimlər üçün müxtəlif öyrənmə xüsusiyyətlərinə malik şagirdlərlə səmərəli işləməyi və tədris fəaliyyətinin sonunda qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmağı əlçatan edir. Bütün bunlar müasir dövrdə xarici dilin tədrisi zamanı texnologiya və İKT vasitələrindən istifadənin zəruri olduğunu bir daha sübut edir.

1.2 Müasir inkişaf dövründə ingilis dilinin xarici dil kimi tədrisi metodikasının əsas prinsipləri.

Elm və texnologiyanın inkişaf etdiyi müasir dövrdə təhsil sistemində də əsaslı dəyişikliklər baş vermişdir. Belə ki, xarici dilin tədrisində müasir təlim metodlarından istifadə edilməyə başlanmışdır. Texnologiyanın inkişafına və dövrün maraq və tələblərinə cavab verməyən ənənəvi təlim metodları öz əhəmiyyətini itirərək, yerini interaktiv təlim metodlarına vermişdir. Tədris prosesində ən önəmli faktorlardan biri tələbələrə mütəmadi olaraq ruh yüksəkliyi və motivasiyanın olmasıdır. Ənənəvi təlim metodlarının təhsildə tətbiqi zamanı bu kimi faktorların azlığı və ya tamamilə olmamasından irəli gələrək dilöyrənənlər həmçinin müəllimlər bir sıra maneələrlə qarşılaşmalı olurdular. İllərlə keçirilmiş təcrübələrin nəticəsi

olaraq təhsil prosesində artıq ənənəvi metodlardan deyil, interaktiv, yəni fəal təlim metodlarından istifadənin zəruri olduğu sübut edilmişdir.

Ənənəvi tədris fəaliyyəti zamanı tapşırıq və materiallarından istifadə edərkən şagirdlərin şəxsiyyət amili, motivasiyasının olub olmaması, psixoloji amilləri nəzərə alınmırdı. Həmçinin ənənəvi tədrisdə informasiya və texnologiya vasitələrindən istifadə olunmaması dərs prosesinin qeyri- çevik olmasına səbəb olurdu. Nəticə də isə, tədris prosesinin sonunda qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmaq qeyri - mümkün hal alırdı. Müasir dövrün əsas tələblərindən biri şagird şəxsiyyətinin hər tərəfli inkişafı və müasir dövrdə tələb olunan bilik və bacarıqların şagirdlər tərəfindən mənimsənilməsidir. Ənənəvi təlim metodlarından istifadə edərək, bu cür əsas məqsədlərə çatmaq qeyri – real olur. Ənənəvi tədris fəaliyyətinin əsas istiqaməti biliklər qazanmış şəxsiyyət formalaşdırmaqdır. Lakin müasir dövrdə bilik qazanmaq yanaşı, eyni zamanda onu təcrübədə tətbiq etməkdə önəmlidir. Məhz müasir təlim metodlarından istifadə edərək müəllimlər şagirdlərə öyrənməyi öyrətməlidirlər.

Müasir dövrdə tədris üçün vacib olan interaktiv təlim metodlarının əsas məqsədi şagirdlərdə vacib bilik bacarıqların formalaşdırılması, müxtəlif iş üsullarından istifadə edərək əməkdaşlıq ruhunun inkişafı, texnologiya və İKT resurslarından doğru istifadəni aşılamaqdır. Müasir təlim metodlarından istifadə zamanı müəllim bələdçi mövqeyində çıxış edərək, şagirdlərə öyrənmə prosesində doğru səmt göstərir, biliklərin mənimsənilməsi və qavranılması yolunu öyrədir. Şagird isə tədqiqatçı, araşdırmaçı mövqeyi tutaraq müəllimin tapşırığına uyğun müxtəlif resurslardan istifadə edib, araşdırma aparır, qarşılaşdığı problemlərin həllində müəllimin köməyi ilə düzgün istiqamət götürüb həll yolu tapmaqdır. Müasir təlim metodlarının əsas prinsipləri dedikdə bunlar nəzərdə tutulur:

1. **Şəxsiyyətə yönəlmiş təlim prinsipi.** Bu prinsipin əsas mahiyyəti tədris və təlim fəaliyyətini təşkil edərkən şagirdlərə şəxsiyyət kimi yanaşılmaqdır. Təlim fəaliyyəti şagirdin maraq, yaş xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq və bilik, bacarıqların mənimsənilməsinə yönəldilməlidir;

2. **Fəal idrak prinsipi** Tədris fəaliyyəti təşkil olunarkən şagirdlərin idrak fəaliyyətinin inkişafı və təfəkkürün fəallaşdırılması nəzərə alınmalıdır. Bu inkişafın həyata keçirilməs üçün dərsin təşkili zamanı problemli vəziyyət yaratmaq və şagirdləri həll yolu tapmaq üçün araşdırma aparamağa sövq etməkdir;
3. **İnkişafetdirici təlim prinsipi.** Müasir təlim metodlarından istifadə edərək şagirdlərdə yaradıcılıq və təfəkkürü formalaşdırmaq bu prinsipin əsas qayəsidir. İnkişaf prosesi kişik yaşlı şagirdlərə həm valideynləri, həm də müəllimləri tərəfindən düşündürücü suallar verməklə, yuxarı sinif şagirdlərə isə problemli sual qoyaraq onların hərtərəfli düşünmələri şəklində həyata keçirilir;
4. **Qabaqlayıcı təlim prinsipi.** Elm və texnologiyanın inkişaf etdiyi dövrdə şagirdlərin gələcəkdə yeni dövrün tələblərinə cavab verməsi üçün onların inkişafına şərait yaratmalı, hər an yeni bilik öyrənmələrinə həvəs yaratmaq lazımdır;
5. **Təlim - tərbiyə sisteminin çevikliyi prinsipi.** Çeviklik dedikdə real şəraitə uyğunlaşmaq nəzərdə tutulur. Çevik təlim tərbiyə dedikdə pedaqoji texnologiyaların seçilməsi, şagirdlər tərəfindən bilik və bacarıqların mənimsənilməsi prosesi nəzərdə tutulur;
6. **Əməkdaşlıq prinsipi.** Təlim fəaliyyəti müəllim və şagird arasında baş verən qarşılıqlı prosesdir. Tədris fəaliyyəti zamanı şagirdin müəllimlərlə bərabər dərs fəaliyyətində iştirakı onlarda ingilis dilinə qarşı həvəs və maraq oyadır. Əməkdaşlıq prinsipi müəllimdən qiymətləndirmədə həvəsləndirici göstəricilərdən istifadə etməyi tələb edir və beləliklə şagirdlərdə ruhlandırıcı əhval - ruhiyyə yaranmış olur;
7. **Dialoji təlim prinsipi.** Şagirdlərin qrup və kollektiv daxilində fikir və ideyalarını bir - birləri ilə həmçinin müəllimləri ilə birlikdə bölüşmək , onlarda ingilis dilində rahat ünsiyyət bacarığının formalaşmasına gətirib çıxarır. [6, s. 10]

Elmi- metodiki ədəbiyyatda müasir dövrdə ingilis dili dərslərinin müasir metod və üsullarla təşkilinin əsas prinsipləri dedikdə bir çox prinsiplər qeyd olunur:

1. **Pedaqoji prosesin tamlığı** - Tədris zamanı nəzərdə tutulmuş dörd əsas məqsəd ümumi(inkişafetdirici, öyrədici, tərbiyəedici) şəkildə həyata keçirilir;
2. **Təlimdə bərabər imkanların yaradılması** - Xarici dilin tədrisi zamanı şagirdlərin dili mənimsələrivə öyrənmələri üçün bərabər şəraitin yaradılması bu prosesin onların bilik bazaları əsasında həyata keçirilmələri nəzərdə tutulur;
3. **Şagirdyönümlülük** - İngilis dili dərslərinin tədrisi prosesinin mərkəzində şagird dayanır və dərs fəaliyyətinin əsası şagirdlərin maraq və tələblərinə cavab vermək onların hərtərəfli inkişafına şərait yaratmaq təşkil edir;
4. **İnkişafyönümlülük** - Şagirdlərin dərs prosesi müddətində idrak fəaliyyəti bilik və bacarıqların mənimsənilməsi inkişafına yönəldilir;
5. **Fəaliyyətin stimullaşdırılması** – Tədris prosesinin gedişatını izləməklə şagirdlərin dilöyrənmə səviyyəsinin, onların bilik və bacarıqların inkişafının izlənilməsi və şagirdlərin gələcəkdə uğurlu təlim nəticələrinə istiqamətləndirilməsi tədris fəaliyyətinin səmərəli və effektiv qurulması deməkdir;
6. **dəstəkləyici mühitin yaradılması** – Tədris prosesi zamanı ingilis dilinin səmərəli öyrənilməsi və mənimsənilməsi üçün əlverişli ətraf mühitin yaradılması, maddi texniki bazanın formalaşdırılması, istifadəsi onların tədris prosesində inkişafını sürətləndirən amillərdir. [2]

Müasir dövrdə yeni təlim metodlarının tətbiqi zamanı elm və texnologiyadan istifadəni də unutmamaq olmur. Yeni dövr yeni nəsil deməkdir. Müasir dövrdə interaktiv təlim metodlarından istifadə ilə yanaşı, İKT nin tətbiqi, həm şagirdlər həm də müəllimlər üçün yeni üfqlər açdı. Təlimdə texnologiyadan istifadənin əsas prinsiplərinə aiddir:

Şagirdləri tanımaq, yeni malik olduğu bilik, bacarıq və qabiliyyətlərini müəyyənləşdirmək. Müasir dövr tədris sisteminin texnologiyasız təsəvvür etmək çətindir. Xarici dilin tədrisi zamanı müəllimlər texnologiya və İKT vasitələrindən dərstdə tətbiq etməzdən öncə dərs dediyi şagirdləri yaxşı tanımalıdır. Beləki son dövrlərdə şagirdlərin texnoloji vasitələrlə tanışlığı məktəbdənkənar fəaliyyətlərinə təsadüf edir. Yeni şagirdlər dərs fəaliyyətinə başlamazdan əvvəl sosial şəbəkələr

vasitəsilə bir - biriləri ilə məktublaşmaq virtual aləmdə öz maraqları üzrə audio və video materiallara baxmaq kimi vərdişlərə yiyələnmiş olurlar. Lakin bir çox şagirdlər podcast, email və digər online resurslardan ingilis dilinin mənimsənilməsi üçün düzgün istifadəni müəllimlərin dəstəyi sayəsində öyrənir və tətbiq edirlər. Müəllimlərin informasiya texnologiyalarından tətbiqi zamanı şagirdlərin hansı texnoloji biliklərə sahib olduğunu bilməyi, ondan sonra müvafiq üsul və vasitələrin tətbiqi xarici dilin tədrisi və şagirdlərin dilöyrənmə prosesini asanlaşdırır.

Mövzu və materialın seçilməsi. Kompüter və internet vasitələrindən istifadə müəllimlərə limitsiz orijinal material və resurslarla təmin edir. Şapell araşdırmasında qeyd edir ki, müəllimlər şagirdlərin bilik səviyyələrinə kompüter biliklərinə uyğun olaraq materiallar təqdim və tədris etməlidirlər . İngilis dilinin tədrisi zamanı kompüter və informasiya texnologiyalarından istifadə edərək müvafiq materialların şagirdlərə tədris edilməsi onların bu biliklərə yiyələnməklə verilən tapşırıqların uğurla yerinə yetirilməsinə şərait yaradır. [12, s. 67] Texnologiya vasitələrindən istifadə edərək hər bir dil səviyyəsinə sahib şagirdlərə materialların və tapşırıqların verilməsi müxtəlifliyinə görə bir birindən fərqlənirlər:

- Beləki təcrübi mərhələ (pre- production stage) bilik səviyyəsinə sahib şagirdlərə şəkil qrafik sxem kimi visual materiallarla təmin edən texnoloji vasitə və resurslardan istifadə edilir;
- İlk istehsal mərhələsində (early production stage) şagirdlərə onlarda lüğət bazasının artırılması grammatik qaydaların mənimsənilməsi dinləmə bacarıqlarını formalaşdıran resurslardan istifadə edilir. Bunlara müxtəlif tapşırıqlar, audio, podcast dinləmələr, yutub videolar daxildir Bu cür resurslardan istifadənin başlıca cəhəti ondadır ki, bu mərhələdə şagirdlər çoxlu dinləmələr etməklə ingilis dilində danışmazdan əvvəl həmin dildə eşitdiklərini anlamalıdır;
- Orta səviyyəli üstünlük mərhələsində (Intermediate fluency) şagirdlərdə yazı, ünsiyyət və oxu bacarıqlarını gücləndirmək üçün müvafiq olaraq writeboard.com, skype və elektron mətnlər kimi online resurslardan istifadə olunur;

- Nəhayət, sonuncu mərhələ olan nitq zərurəti səviyyəsində müxtəlif elektron ünsiyyət, dinləmə və qiymətləndirmə vasitələrindən istifadə olunur. [42, s. 80]

Müəllimin rolu. Texnologiyadan təhsil və təlim prosesində istifadə müəllimlərin və tələbələrin fəaliyyətinə təsirsiz ötürür. Bu müsbət təsirlərdən biri də müəllimin dərş fəaliyyəti zamanı rolunun dəyişməsidir. Beləki ənənəvi tədris müəllimyönlü olduğuundan dərş prosesinin əsas subyekti müəllim idi. Lakin müasir təlimdə interaktiv metodlardan texnologiyanın tətbiqi ilə istifadəsi tədris prosesini müəllimyönlüdə şagirdyönlü istiqamətə doğru dəyişdi. Bir sözlə, interaktiv təlim metodlarından informasiya və kommunikasiya vasitələrinin köməyi ilə istifadə şagirdlərdə qrupla kollektivlə interaktiv şəkildə işləmə bacarığının, onlarda yaradıcı düşüncə qabiliyyətinin formalaşmasına səbəb olur. [15, s. 129]

Xarici dildən istifadə. Araşdırmalar göstərmişdir ki, texnoloji vasitə və online resurslardan istifadə etməklə, şagirdlər həm ingilis dilinin daşıyıcıları ilə, həm də həmin dilin daşıyıcıları olmayan xarici şagirdlərlə ünsiyyətə girərək, dilin öyrənilməsi və mənimsənilməsi prosesini sürətləndirmişlər. Bu virtual ünsiyyət prosesi dilin dörd aspekti üzrə həyata keçirilərək, yalnız şifahi şəkildə deyil, eyni zamanda, qrammatik qaydalardan düzgün istifadə etməklə yazı vasitəsilə şagirdlər tərəfindən ideya və fikirlər qarşı tərəfə ötürülür. [43, s. 88]

Lüterinq və Xu ingilis və çinli şagirdlər arasında kompüter texnologiya vasitələrinin istifadəsi ilə aparılmış virtual ünsiyyət formasının nəticələrini təhlil edərək belə qənaətə gəlmişlər ki, xarici dili öyrənən şagirdlər həmin dilin daşıyıcıları olan şagirdlərə nisbətən ünsiyyət zamanı dildən istifadə edərkən sözlərin səslənməsinə, kontekstdə onlardan doğru istifadə edilməsinə daha məsuliyyətlə yanaşmış, diqqət yetirmişlər. [29, s. 312] Bütün bu araşdırmalar onu göstərir ki, ingilis dilinin texnoloji vasitə və informasiya və kommunikasiya vasitələri ilə birlikdə innovativ təlim metodlarından istifadə edərək onlarda əməkdaşlıq etmək və tədris olunan materiallara yaradıcı şəkildə yanaşmaq bacarıqları formalaşır.

İngilis dilinin tədrisində texnologiyadan istifadə zamanı müəyyən texniki problemlər ortaya çıxır. Texniki problemlər dedikdə komputerdən istifadə zamanı ekranın dayanması və nümayiş olunması nəzərdə tutulan təqdimatların ekrana çıxıbmaması, həmçinin internet əsaslı resurslardan istifadə etmək üçün internet çıxışının olmaması, bəzi online resurslardan istifadə edilən zaman saytların işləməməsi və s. kimi problemlər daxildir. Dərs fəaliyyəti zamanı bu kimi problemlərin yaranması həm şagirdlərin, həm də müəllimlərin öyrətmə və öyrənmə prosesini ləngitmiş olur. Bu cür problemlərdən qurtulmağın başlıca yolu dərs fəaliyyəti başlamazdan əvvəl kompüter texnologiyaları və İKT resurslarının müəllimlər tərəfindən yoxlanılaraq onların yararlı, işlək vəziyyətə gətirilmələrinə əmin olmaqdır. Digər bir problem isə online resurslardan istifadə zamanı müəllimlərin dərs fəaliyyətinə nəzarəti müəyyən dərəcədə zəifləməsidir. Bu problemlər daha çox sinif şəraitində verilən tapşırıqları yerinə yetirmələri üçün şagirdlərin öz şəxsi mobil cihazlarından istifadəsi zamanı meydana çıxır. Beləki, onlar dərs prosesi zamanı verilmiş tapşırığa deyil, maraqlarını çəkən istənilən audio, video materiallara baxa və dinləyə bilirlər. Bu problemlərlə qarşılaşmamaq, eləcə də yaramış çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün müəllimlər texnologiyadan istifadə etməklə müasir təlim metodlarının ümumi prinsiplərini nəzərə alaraq dərs fəaliyyətini təşkil etmələri tövsiyyə olunur. [42, s. 81]

Müasir təlim metodlarının istifadənin əsas prinsipləri dedikdə bir neçə prinsiplər nəzərdə tutulur. Bunlara aiddir:

- **Şagirdləri tanımaq.** Tədris fəaliyyətinin səmərəli təşkili etməsi eyni zamanda müasir təlim metodlarının effektiv istifadəsi üçün müəllimlərin dərs dediyi şagirdləri tanıması olduqca vacibdir. Xarici dili tədris edən müəllim fərqli ölkələrin vətəndaşlarından təşkil olunmuş sinifdə şagirdlərin mədəniyyət müxtəlifliklərini, onların maraq dairələrini, yaşlarını, psixoloji amillərini nəzərə alaraq müxtəlif metod və üsullardan, eyni zamanda texnoloji vasitələrin köməyi ilə orijinal materiallardan istifadə etməlidir;

- **Əlverişli ətraf mühitin yaradılması.** İngilis dilinin öyrənilməsi və mənimsənilməsi prosesi sürətləndirən amillərdən biri də şagirdlər üçün əlverişli ətraf mühitin yaradılmasıdır. Xarici dilin tədrisini yalnız qrammatik qayda və mətnlər üzərindən deyil, eyni zamanda şagirdlərin yaş, bilik səviyyələrinə uyğun fərqli oyunlar və tapşırıqlar əsasında aparılması onlarda ingilis dili fənninə qarşı həvəs və maraq oyadır;
- **Məqsədə çatmaq.** Dil öyrənmə prosesinin effektiv hala gətirilməsi üçün tədris prosesinin əvvəlində qarşıya qoyulmuş məqsədlərin tədris fəaliyyəti zamanı və təlim prosesi sonunda nə dərəcədə yerinə yetirildiyini, şagirdlərə yönləndirilən mütəmadi sorğu və suallarla yoxlamaq lazımdır;
- **Keyfiyyətli dərsin təşkili.** İngilis dilinin tədrisi prosesi dilin dörd bacarıqları üzrə həyata keçirilməlidir. Bu bacarıqlara reseptiv (dinləmə, oxu) və prodaktiv (yazı, ünsiyyət) bacarıqlar daxildir. Hər bacarıq üzərində ayrı ayrılıqda işləmək inkişaf etdirmək lazımdır;
- **Ünsiyyətə cəlb etmək.** Şagirdlərin ingilis dilini sürətli mənimsəməsi üçün müəllimlər onları qrup və kollektiv işlərə oyunlara cəlb etməlidir. Eyni zaman da onlarda yalnız sinif daxilində deyil, eləcə də, sinifdən kənar həyatda ingilis dilindən ünsiyyət prosesində istifadə etməyə həvəs və maraq oyatmaq lazımdır. [55]

Xarici dilin tədrisi metodikasının prinsiplərindən biri olan dərş prosesində şagirdləri ingilis dilində ünsiyyətə cəlb etmək prosesi hər şagirdə eyni dərəcədə baş vermir. Beləki bəzi şagirdlər ünsiyyət zamanı səhv etmək, başqaları tərəfindən qınanılmaq qorxusu olduğundan ünsiyyət fəaliyyətində aktiv iştirak etmirlər. Müasir təlim metodları müxtəlif tapşırıqları və oyunları müəllimlərə təklif edərək bu problemin aradan qaldırılmasına kömək edir. Müəllimlər dərş fəaliyyəti zamanı müxtəlif iş formalarından istifadə edərək tələbələrin işini təşkil edə bilər. Şagirdlər cütlərlə kollektivlə iş üsulu zamanı interaktiv şəkildə ünsiyyətə girə bilər və mövcud olmuş ünsiyyət kompleksindən qurtula bilərlər. Kiçik qruplarda işləmək şagirdlərə sərbəst şəkildə qarşı tərəfə öz fikirlərini çatdırmağa şərait yaradır və tələbələrə müstəqil formada, rahat ünsiyyət qurmaq bacarığını formalaşdır.

Viqotski xarici dilin tədrisinin ən başlıca prinsipi olaraq dərş fəaliyyətinin əvvəlində çağirdlərin malik olduğı bilik və bacarıqlardan qarşıya qoyulmuş məqsədə, yəni, əlavə biliklərin, bacarıqların öyrədilməsinə nail olmaqdır. Hər bir şagird bu və ya müəyyən dərəcədə öyrənəcəyi xarici dildə öncədən bilik bazasına sahibdir. Viqotskinin fikrincə yeni mövzunun əvvəlki biliklər əsasında əlaqəli şəkildə öyrədilməsi ingilis dilinin mənimsənilməsi prosesi səmərəli edə bilər. Beləki, yeni mövzu haqqında verilmiş oxu mətnini öncədən bu məzmun barəsində eşitməyən, fon biliklərə malik olmayan şagird anlamayacaq. Təqdim edilmiş mövzu haqqında şagirdin öncədən nə qədər məlumatı olsa, yeni materialı bir o qədər asan mənimsəyəcək. Məhz müasir dövrdə ingilis dilini tədris edərkən yeni mövzu əvvəlki mövzularla əlaqəli şəkildə və digər oxşar fənnlərlə inteqrasiya formasında keçirilməlidir. [44, s. 71]

A. Gupta müasir tədris metodlarının əsas prinsiplərindən bəhs edərkən şagirdlərin fərdi xüsusiyyətlərini də nəzərə almışdır. O qeyd edirdi ki, hər bir şagirdin bir – birindən fərqlənən öyrənmə üsulları vardır. Beləki şagirdlərin bəziləri visal, yəni görmə əsaslı öyrənməyə, digəri dinləyərək öyrənməyə, başqaları isə qrup daxilindən interaktiv şəkildə öyrənməyə meyillidirlər. Müasir dövrdə ingilis dilinin tədrisini təşkil edən hər bir müəllim məhz bu xüsusiyyətləri nəzərə almalı hər bir tələbəyə fərdi yanaşmalıdır. İnformasiya və texnologiyanın tədris və təlimdə istifadəsi bu baxımdan səmərəli effekt göstərmişdir. [8, s.55] Müəllimlər multimedia fayllarından, müxtəlif online resurslardan texnoloji vasitələrin köməyi ilə istifadə edərək öyrənmə xüsusiyyətindən asılı olmadan şagirdlərdə ingilis dilinə, bu dildə ünsiyyətə maraq və meyl oyatmışdır. Məsələn, tədris zamanı podcast, wikipedia, youtube video materiallar və müxtəlif saytlardan istifadə edərək şagirdlərin dinləmə, oxu və yazı bacarıqlarını inkişaf etdirmək mümkündür.

Növbəti prinsip isə qiymətləndirmənin aparılmasıdır. Qiymətləndirmə forması summativ və formativ ola bilər. Qiymətləndirmə müəllimlər tərəfindən hər hansı mövzu və ya dərş haqqında, eləcə də dərş fəaliyyətinin sonunda aparıla bilər Müasir

dövrə qiymətləndirmə qrafik, sxem, şəkil və yazı formasında aparılaraq şagirdlərin dərsi mənimsəmə səviyyəsini ölçmək olar .[8, s. 56]

H. Duqlas xarici dilin tədrisi və öyrənilməsi metodikasının on iki prinsiplərini idraki, təsiredici və linqvistik olmaqla üç əsas qrupda birləşdirmişdir. İdraki prinsiplər adından da göründüyü kimi insanın psixi və intellektual hal və vəziyyətləri ilə bağlıdır. Bu prinsiplərə aiddir:

1. **Avtomatiklik prinsipi.** İngilis dilini öyrənməyi qarşısına məqsəd qoymuş şagird dili o dildə danışılan ölkədə ətraf mühitdə daha tez öytənir yəni bu proses şüursuz olaraq avtomatik şəkildə həyata keçir;
2. **Mənalı öyrənmə prinsipi** mahiyyət etibarilə birinci prinsip olan avtomatiklik prinsipi ilə sıx bağlıdır. Bu prinsip əsas ondan ibarətdir ki, şagirdlər öyrəndikləri yeni mövzu və materialları əvvəl keçdikləri ilə əlaqələndirərək öyrənsin. Bu prosesdə müəlimlərin də fəaliyyəti böyük əhəmiyyətə malikdir. Araşdırmalar göstərmişdir ki, bu cür öyrənmə ilə yeni məlumatlar daha uzun müddət yaddaşda qalır;
3. **Mükafat gözləmə prinsipi.** Bu prinsip Skinnerin operant səbəblər nəzəriyyəsi əsasında adlandırılmışdır. Skinnerin nəzəriyyəsinə görə davranışlarımız məqsədlərimizdən, stimuldan irəli gəlir. Bu prinsipə əsasən mükafat hər hansı məqsədə nail olmağa təhrik edən ən güclü stimuldur; [41,s. 3]
4. **Motivasiya prinsipi** daxili və xarici olaraq iki növə ayrılır. Daxili motivasiya dedikdə şagirdin ingilis dilinin öyrənilməsinə və mənimsənilməsinə qarşı daxili həvəsin, istəyin olması nəzərdə tutulur. Yəni dil başqası üçün və ya nəyəsə görə deyil, ünsiyyət üçün öyrənilir Xarici motivasiya dedikdə isə hər hansı mükafat, yüksək maaş , uğurlu olmaq, təriflənmək kimi maraqlar üçün dilin öyrənilməsi anlaşılr. [18, s.54]

Xarici dilin mənimsənilməsi prosesini sürətləndirən amillərdən biri də motivasiyadır. Motivasiya amili daxili və xarici faktorlardan asılıdır. Tədris fəaliyyəti zamanı dərsin təşkilindən tutmuş materialların istifadə forma və üsullarına

qədər hər şey şagirdlərdə motivasiyanın yaranmasına və ya azalmasına səbəb olacaq faktorlardandır. İngilis dilinin interaktiv yollarla şagirdlərə öyrədilməsi zamanı texniki vəsaitlərdən istifadə edərək, materillərin şagirlərin yaş və fərdi xüsusiyyətlərinə görə seçilməsi, bir sözlə , öyrənmək üçün əlverişli ətraf mühitin yaradılması şagirdlərdə motivasiyanın yaranmasına gətirib çıxarır . [26,s. 98]

Təsiredici prinsiplər dedikdə şəxsin özü ilə bağlı olan, müəyyən kollektiv tərkibində digər insanlarla qarşılıqlı ünsiyyət zamanı yaranmış, xarici dili öyrənərkən dil ilə həmin dilin mənsub olduğu mədəniyyət arasında mövcud olan emosional bağ nəzərdə tutulur. Təsiredici prinsip adı altında birləşən prinsiplər bunlardır:

- **Dil eqosu prinsipi.** Xarici dili öyrənən hər bir şagirdə öyrənmə prosesi zamanı müəyyən emosional vəziyyətlər yaranı bilər. Şagirdlər ingilis dilində digər şəxslərlə xüsusilə də dil daşıyıcıları ilə ünsiyyət zamanı müəyyən çətinliklər yaşaya bilərlər. Bu cür vəziyyətlərdə şagirdlərdə səhv etmək, tənqid olunmaq, aşağılanmaq qorxusu yaranı bilər. Belə situasiyalarda yaxşı olar ki, müəllimlər şagirlərə bu cür halların dilöyrənmə prosesi zamanı normal olduğunu aşılansınlar və onların ünsiyyət zamanı səhv etməkdən çəkinmədən ünsiyyətə cəlb olunmalarına şərait yaratsınlar;
- **Özgüvən prinsipi.** Şagirdin verilən tapşırığı yerinə yetirmək bacarığının və dil öyrənmə prosesi zamanı qarşıya qoyduğu məqsədə doğru sona qədər getmək qabiliyyətinə malik olduğuna inanmasıdır. Şagirdlərdə dərs prosesi zamanı özgüvənin yaranması müəllimin dərs fəaliyyətini necə təşkil etməyindən də asılıdır. Müəllimlər tərəfindən müasir metodların düzgün istifadəsi zamanı bu prinsipin nəzərə alınması şagirdlərin dilöyrənmə fəaliyyətinin sürətlənməsinə və səmərəliliyin artmasına gətirib çıxarır;
- **Risk alma prinsipi** Bu prinsip öncəki prinsiplə sıx bağlıdır. Şagirdlərin hədəf dildə ünsiyyət qurmalarına can atmaları, verilən suallarda aparılan müzakirələrdə çəkinmədən həmin dildə öz fikrini ifadə etmə qabiliyyətləri bu prinsipin əsas mahiyyətidir. Bu bacarıqları şagirdlərdə aşılamaq üçün müəllimlər informasiya və kommunikasiya vasitələrindən istifadə edərək müasir metodlardan tədris prosesində tətbiq etməlidirlər;

- **Dil və mədəniyyət əlaqəsi prinsipi.** Yeni dil yeni mədəniyyət deməkdir. Dərs fəaliyyəti zamanı müəllimlər interaktiv üsullardan istifadə edərək, müxtəlif oyun və tapşırıqlarla ingilis dili ilə yanaşı , həmin dilin mənsub olduğu mədəniyyətin xüsusiyyətlərini də şagirdlərə aşılması məqsədə uyğundur. [18, s. 61-64]

Dil öyrənilməsi və tədrisi metodikasının sonuncu prinsipləri linqvistik prinsiplərdir. Bu qrupa aid olan prinsiplər dil və dilin istifadə forma və qaydalarına əsaslanır. Bunlara aiddir:

- **Ana dilinin təsiri prinsipi** İngilis dilinin mənimsənilməsi və öyrənilməsində ana dilinin rolu böyükdür. Xarici dilin öyrənilməsinə və ondan düzgün istifadəsinə qarşı ana dilinin asanlaşdırıcı və müdaxilə edici təsirləri vardır ;
- **Dillərarası prinsipi** Xarici dilin mənimsənilməsi sistemli və şüursuz baş verən prosesdir. İngilis dilinin öyrənilməsi yollarından biri də ünsiyyət zamanı müəllimin şagirdin etdiyi səhvlərlə bağlı bildirdiyi rəydir. Müasir metodlarla ingilis dilinin tədrisi zamanı müəllim şagirdlərin yazıda və şifahi ünsiyyət zamanı etdiyi səhvləri düzəldərkən onları ruhdan salmamalı, əksinə onlara öyrənmə prosesini sürətləndirən amillərdən biri də səhvlər və onların düzəldilməsi olduğunu aşılmalıdır;
- **Kommunikativ səriştə prinsipi.** Bu prinsip dilöyrənənlərin ingilis dilində qrammatik cəhətdən düzgün istifadə edərək axıcı ünsiyyət qurmaq bacarığının formalaşmasını nəzərdə tutur. [18, s. 65]

Xarici dili tədrisinin və öyrənilməsinin başlıca məqsədi dilöyrənənlərdə həmin dildə rahat ünsiyyət qurmaq bacarığının, kommunikativ səriştənin formalaşmasıdır. Kommunikativ səriştə özündə dörd elementi əks etdirir:

1. Diskurs və ya qrammatik səriştə – İnteraktiv əlaqə zamanı fikrin ideya ilə əlaqəsi, fikirlərin bir – biriləri ilə bağlılığı aiddir;
2. Praqmatik və ya linqvistik səriştə – şagirdlərin tədris fəaliyyəti zamanı dilin lüğət bazasının, qrammatik və fonoloji qaydaların, leksik vahidlərin, semantik sistemin mənimsənilməsi və istifadəsi nəzərdə tutulur;

3. Strateji səriştə – Şagirdlərin ünsiyyət prosesi zamanı dildən axıcı şəkildə istifadə etmək, qarşı tərəfə məqsədin aydın və tam çatdırılması üçün doğru ifadə vasitələrinin və cümlə strukturunun seçilməsi nəzərdə tutulur;
4. Sosio-lingvistik səriştə – Ünsiyyət zamanı kontektdən asılı olaraq müxtəlif ünsiyyət və ifadə formalarından istifadə verbal və qeyri verbal ünsiyyət müxtəlif idiomlar frazeoloji birləşmələrdən istifadə aiddir. [30, s. 28]

Bu prinsiplərin və tələblərin nəzərə alınması tədris prosesində yaradıcı təfəkkürü, yeni bilik və bacarıqları ,müstəqil öyrənmə və öyrətmə üsullarını özündə birləşdirən təlim texnologiyalarına üstünlük verməyi zəruri edir. Pedaqoji texnologiya dedikdə, qabaqcadan verilmiş xüsusiyyətlər üzrə kompüter təlimi və tədrisi üçün işlənib hazırlanmış, optimal, didaktik proseslər başa düşülür. Təlim texnologiyasına görə təlimin əsas məqsədi şagirdin vəziyyətini, onun biliklərini, istək və maraqlarını müasir dövrə uyğun dəyişmək və tədris fəaliyyətini müasir tələblərə uyğun qurmaqdır. Hazırda daha geniş tətbiq olunan şəxsiyyətyönlü-inkişafetdirici pedaqoji texnologiyalar bunlardır:

1. Əməkdaşlıqla (kollektiv) təlim texnologiyası – Bu təlim texnologiyasının əsas prinsipi tədris fəaliyyəti zamanı müəlim və şagirdlərinin işinin əməkdaşlıqşəklində davam etməsidir. Bu texnologiya ilk dəfə 1980 ci illərdə ABŞ və İsrail pedaqoqları tərəfindən irəli sürülmüş və işlənmişdir;
2. Layihələr metodu ilə təlim texnologiyası - Con Dui və onun şagirdi Patrin tərəfindən işlənmişdir. Bu metodu əsas cəhəti şagirdlərin tədris prosesində öyrəndiyi, əldə etdikləri bilik və bacarıqların real həyatda gərəkli olduğunu onlara göstərməkdir. Bu metodun tətbiqi ilə müxtəlif informatika və texnologiya resurlarından istifadə edərək problemlə vəziyyəti müzakirə etmək, yeni bacarıqların formalaşdırılması həyata keçirilir;
3. Modulla təlim texnologiyası – Əsas məqsədi şagirdlərin dərstdə və dərstdənkənar interaktiv fəaliyyətini təmin etməkdir. Əsas xüsusiyyətləri isə şəxsiyyətyönlü prinsipi dərş prosesində həyata keçirmək, biliklərin təcrübədə tətbiq etmək, reallaşdırmaq nəzərdə tutulur. [1, s. 12]

Texnologiya əsaslı müasir təlim metodları və informasiya kommunikasiya vasitələrindən dərs prosesində fəal istifadəsi tədris prosesinin peşəkarlıqla təşkil olunmasına səbəb olur. Ənənəvi təlim zamanı yaranmış cətinliklər və problemlərin müasir təlim metodlarının istifadəsi ilə aradan qaldırılması həm müəllimlərin, həm şagirdlərin öyrənmə və öyrətmə fəaliyyətlərinin səmərəliliyini, effektivliyini artırır. Texnologiyanın tətbiqi sayəsində şagirdlər üçün əlverişli mühitin yaranması, onların öyrənmə üsullarının seçilməsi, motivasiyanın yaranması istiqamətində geniş imkanlar açır. İnformasiya və kommunikasiya vasitələrindən istifadə müəllimlər üçün orijinal mətnlərdən istifadə üzrə geniş imkanlar açır və şagirdlərin maraq, istəklərinə uyğun tapşırıqların seçilməsi prosesini asanlaşdırır.

II Fəsil

İNGİLİS DİLİNİN XARİCİ DİL KİMİ TƏDRİS OLUNMASINDA İNNOVATİV YANAŞMALARIN ROLU

2.1 İngilis dilinin xarici dili kimi tədrisində leksik və təbii yanaşma.

XX əsrdə baş vermiş hadisələr – İkinci Dünya Müharibəsi, informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının, internetin insanlar tərəfindən istifadəsi, ingilis dilinin dünyada qlobal dil olması və həyatın digər sahələrində eləcə də, təhsil sahəsində baş verən dəyişikliklər xarici dillərin xüsusilə ingilis dilinin öyrənilməsi və öyrədilməsi sahəsində effektivliyin artırılması yollarının inkişaf etdirilməsinə gətirib çıxardı. Beləki XX ərsin ikinci yarısından yeni metod və yanaşmalar işlənib hazırlandı. Baş verən bu dəyişikliklər təhsil sahəsinə öz təsirini göstərdi. İngilis dilinin tədrisində artıq tərcüməyə və qramatik qaydaların strukturların əzbərlənməsinə deyil, hədəf dildən ünsiyyət prosesində istifadə ən önəmli faktorlardan birinə çevrildi. Beləliklə, dərs prosesində ana dilinin minimum istifadəsi, şagirdlərin fəaliyyətinin səmərəli təşkili, onları kommunikasiyaya cəlb edən oyunlardan, tapşırıqlardan istifadə, dərs prosesinin oxu üzərində deyil, dinləmə və danışmaq üzərində mərkəzləşməsi tələb olunan əsas üsullardan hesab edilməyə başlandı.

Dünya ölkələrinin qloballaşması dövründə ingilis dilinin necə əhəmiyyətli dil olduğu hər kəsə məlumdur. Beləki insanlar ingilis dilini ya ikinci dil, ya da xarici dil olaraq öyrənməyə və mənimsəməyə çalışırlar. İngilis dili dünyaya inteqrasiya aetmək üçün “körpü dil” olduğundan bir çox məktəblərdə ibtidai sinif dövründən etibarən keçirilir. Cəmiyyətin bir çox sahələrində eyni zamanda, təhsil sahəsində xarici dil xüsusilə də, ingilis dili tələb olunduğundan bu dili tədris edən müəllimin də öhdəsinə bir çox məsuliyyət düşür. Xarici dildən qısa zamanda şagirdlərin ünsiyyət prosesində istifadə bacarığının formalaşdırılması üçün müəllim yaxşı olar ki, yeni metod və yanaşmalara, linqvistik, pedaqoji biliklərə yiyələnmiş olsun.

Son dövrlərdə komputer və informasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı və həyatın bir çox sahələrində geniş istifadəsi şagirdlərin dilöyrənmə prosesində, eyni zamanda, dərsi təşkil edən müəllimlərin fəaliyyətində yeni imkanlar açdı. İngilis dilinin tədrisində İKT- dən istifadənin əsas mahiyyəti onlayn resurslardan istifadə edərək dərş fəaliyyətini canlandırmaq, mövzuları dilöyrənənlər üçün daha anlaşıqlı və əyləncəli etməkdir. Tədbiq edilən bu üsulların əsas məqsədi tədris prosesində yeni, innovativ metodların, təlim texnologiyaların icrasını yeni texnologiyaların vasitəsilə həyata keçirməkdir. Yeni metodların tədbiqi ilə həyata keçirilən interaktiv təlim zamanı şagirdlərin tədris prosesində əsas mövqə tutmaqlarına, öz fikir və istəklərini sərbəst şəkildə bildirməyə, yaşlarına uyğun məşğuliyyətlər seçməyə imkan yaradılmalıdır. Şagirdlərin diqqətini dərşə yönləndirmək və öyrənməyə həvəs yaratmaq üçün dərş materiallarını və tədbiq edilən tapşırıqların onların maraq və istəklərinə, fərdi xüsusiyyətlərinə uyğun olmasını təmin etmək lazımdır. Məhz buna görə də, müəllimin yüksək texniki biliyi və təcrübəsi olmalıdır ki, şagirdləri lazımi mənbələrlə zənginləşdirə bilsin.

Müasir təlim metodları və yanaşmalarından istifadə edərək şagirdlərin dilöyrənmə prosesini daha rahat və asan formada həyata keçirmək mümkündür. Beləki müasir metodlarla xarici dilin tədrisi zamanı şagirdlərdə yalnız dil bacarıqları deyil, eyni zamanda intellektual bacarıqları da inkişaf etmiş olur. İntellektual bacarıqlara yaradıcı, tənqidi düşünmə, sintez, analiz, müşahidə bacarıqları aiddir. Dil bacarıqlarının bu bacarıqlarla yanaşı şəkildə inkişaf etdirilməsi şagirdlərin qısa zaman ərzində xarici dildən kommunikasiya prosesində istifadə etmələrinə şərait yaradır. Dərş müddətində müəllim müxtəlif problem və layihə əsaslı tapşırıqlardan oyunlardan istifadə edərək şagirdlərin dilöyrənmə fəaliyyəti üçün gərəkli olan bacarıqların inkişafını sürətləndirmiş olur.

İngilis dilinin tədrisində geniş istifadə olunan müasir yanaşmalardan biri də 1990- cı illərdə Maykl Levis tərəfindən yaradılmış Leksik Yanaşmadır. Əsas mahiyyəti tədris prosesində leksik vahidlərdən və sabit söz birləşmələrindən istifadə edərək xarici dilin mənimsənilməsi olan Leksik Yanaşma şagirdlərə söz birləşmələri

əsasında dilin qramatikasının öyrənilməsinə və lüğət bazalarının artırılmasına imkan yaradır. Bu metodun tədris prosesində tətbiqi sübut etmişdir ki, dilin öyrənilməsi və mənimsənilməsi eyni zamanda ünsiyyət prosesində xarici dildən istifadə dilin qramatik struktur vahidlərindən funksiyalarından daha çox leksik vahidlərin, söz və söz birləşmələrinin, frazeoloji birləşmələrin öyrənilməsindən və nitqdə istifadəsindən asılıdır . [49]

Tətbiqi dilçilik üzrə amerikan professor və dilçi alim N. Şmit Leksik Yanaşma üzrə araşdırmalar aparmış və məşhur qeydlərini öz əsərlərində qeyd etmişdir. O yazırdı ki, Leksik Yanaşmanı bir neçə sözlə ifadə etsək deyə bilərik ki, dil ənənəvi qramatika və lüğət tərkibindən deyil, leksik vahidlərdən ibarətdir və leksik vahidləri insan yaddaşı bütöv halda qavrayır, yadda saxlayır. Eyni zamanda o qeyd edirdi ki, ingilis dilinin təhlili və öyrədilməsi qramatik strukturlardan daha çox leksik birləşmələrə əsaslanır. Burada leksik vahidlər dedikdə frazeoloji birləşmələr, sözlər, sabit söz birləşmələri olan leksik birləşmələr nəzərdə tutulur. [37, s. 55]

Leksik Yanaşmanın məqsədlərindən yazan Stenqer bu yanaşmanın əsas mahiyyəti olaraq şagirdlərin leksik vahidlərlə tanışlığı və ünsiyyət prsosində həmin birləşmələrdən istifadəni qeyd etmişdir. O, həmçinin, bununla kifayətlənməyib yazırdı ki, şagirdlərin dil öyrənmə prosesində leksik vahidləri yazıda və danışqda istifadə etdikdə, dinləmə zamanı eşitdikləri bu vahidləri tanımaqları və mənasını anlamaqları bu fəaliyyətin sürətli və səmərəli olduğunun göstəricisidir. [40, s. 101]

Xarici dili tədrisində leksik vahidlərin sinif mühitində öyrədilməsi zamanı yaxşı olar ki, gündəlik istifadə olunan söz və söz birləşmələri və leksik vahidlər şagirdlərə tədris edilsin. Çünki onlar xarici dildən yalnız sinif daxilində deyil, eyni zamanda sinifdən kənar həyatda, kommunikasiya prosesində dil daşıyıcıları ilə ünsiyyətə girirlər və belə olan halda istifadə olunan sözlərin və ifadələrin tələbələr tərəfindən tanınması və başa düşülməsi ən vacib məsələlərdəndir. Leksik vahidlərin tətbiqi və öyrədilməsi ilə xarici dilin mənimsənilməsi prosesi zamanı sözlərin və söz birləşmələrinin uzun müddət yaddaşlarında qalmağa kömək edir.

Leksik vahidlər həm sinif daxilində həm də xarici dilin işlədildiyi mühitdə ünsiyyət zamanı öyrənilə və tətbiq oluna bilər. Bu cür öyrənməyə təsadüfi öyrənmə deyilir. Lakin sinif şəraitində müəyyən dərs proqramlarına uyğun olaraq leksik vahidlərin tədrisi birbaşa öyrənməyə aiddir. Şagirdlərin leksik vahidləri daha asan və rahat öyrənmələrinin bir neçə üsulları vardır. Bu üsullara aiddir:

1. **Fərqləndirmə yolu ilə.** Leksik vahidlər şagirdlərə onların maraqlarına səbəb olacaq kiçik mətnlərdə eləcə də, şəkillər və ya cədvəllər şəklində təqdim edilərkən söz birləşmələrinin daha asan mənimsənilməsinə şərait yaradır;
2. **Anlama yolu ilə.** Leksik vahidlərin şagirdlər tərəfindən daha asan anlamaları və yadda saxlamaları üçün müxtəlif kontekstdə və işlənmə formalarında təqdim edilərək tədris olunması öyrənmə prosesinə yardımçı olan amillərdəndir;
3. **Məruzqalma yolu ilə.** Kraşenin nəzəriyyəsinə əsasən şagirdlərə nə qədər oxu materialları mətnləri verilsə, onlar bir o qədər çox leksik ifadələr öyrənmiş olarlar. Digər tərəfdən bir çox dilçilərin fikrincə informasiya və kommunikasiya vasitələrinin internet resurslarının istifadəsi sayəsində vahidlərlə, zəngin mətnlər, kontekstlər tapmaq və tədris prosesində istifadə etmək mümkündür; [11, s. 10]
4. **Ana dili ilə müqayisə yolu vasitəsilə.** Hər bir dilin öznəməxsus xüsusiyyətləri-qramatik sturukturu və lüğət fondur vardır. Bəzi tətbiqi dilçilərin fikrincə xarici dilin tədrisi zamanı öyrənilən, tətbiq olunan ifadələr şagirdlərin ana dilində həmin ifadələrin mənalari, işlənmə xüsusiyyətləri ilə müqayisə olunur. Leksik vahidlərin tədrisi zamanı diqqət yetirilməli olan əsas nüanslardan biri hər hansı leksik vahidin ana dilində qarşılığının olub olmamasıdır. Belə olan halda müəllim bu cür ifadələri müəyyən vasitələrlə şagirdlərə izah etməlidir. [22, s. 218]

İngilis dilinin tədrisində Leksik yanaşmanın tətbiqi zamanı şagirdlərin dili mənimsəmələri üçün müxtəlif çalışma və tapşırıq formalarından istifadə edilir. Bu çalışmalar sistemi şagirdlərə xarici dilin qramatik qayda və strukturların əzbərlənməsi yolu ilə deyil, leksik vahidlərin anlaşılması və istifadəsi yolu ilə mənimsənilməsini asanlaşdırır. Bu çalışma formalarının bir neçəsini nəzərdən keçirək .

Maarifləndirmə əsaslı tapşırıqlar. Bu fəaliyyət növü müxtəlif korpuslardan istifadə edərək leksik vahidlərin anlaşılmalarına kömək edir. İnternet resurlarından və korpuslardan istifadə müəllim və şagirdləri müxtəlif orijinal materiallarla təmin edir. Beləki mənə cəhətdən oxşar lakin işlənmə yerinə görə fərqlənən iki müxtəlif sözləri fərqli kontekstlərdə nümunə şəklində tələbələrə təqdim edilməsi onların öyrənmə prosesini sürətləndirir. Məsələn “*predict*” və “*forecast*” sözlərinin işlənmə xüsusiyyətlərini digər sözlərlə əlaqəyə girərək fərqli mənalar daşıdıqlarını izah etmək o qədər də asan deyil. Bu yerdə müəllimlər lüğət korpuslarından istifadə edərək şagirdlərə söz birləşmələrini geniş nümunələrlə tədris edirlər .

“*Predict*” sözünə aid nümunələr.

- 1) ...in copper binding. Our findings *predict* that the results will show...
- 2) ... the stratosphere . The present models *predict* that a warming of the...
- 3) ... after the analysis of the DNA , we are able to *predict* the complete...

“*Forecast* ” sözünə aid nümunələr.

- 1) ...action whose success depends on a *forecast* being accurate . They might ..
- 2) ...labor of its people. This gloomy *forecast* can be better explained if ...
- 3) ... But three months earlier the detailed *forecast* published by the Treasury...

Mətn üzərində işləmə. Bu tapşırıqlarda müəllimlər şagirlərə orijinal mətnlər təqdim edirlər. Şagirdlərdən isə sabit söz birləşmələrinin altından xətt çəkərək onları fərqləndirmək tələb olunur. Mətn üzərində iş bitdikdən sonra müəllimlə birlikdə müxtəlif resurslardan istifadə edərək onların nə dərəcədə doğru olub - olmadıqları yoxlanılır .

Təkrar danışmaq. Şagirlərə müxtəlif leksik vahidlərdən ibarət mətnlər təqdim edilir və onlardan həmin mətnləri oxuyaraq öz sözləri ilə danışmaq tələb olunur. Burada əsas nüsxə mətnləri yenidən danışarkən həmin leksik vahidləri və söz birləşmələrini danışmada istifadə etmələridir. [22, s. 222]

Devid Vilkinsin fikrincə, qramatikanı tədris etmədən kiçik də olsa, dil haqqında bilik əldə etmək mümkündür. Lakin dilin lüğət tərkibi öyrədilmədən dilöyrənmə prosesində heç bir nəticə əldə etmək mümkün deyil. Lüğətin və leksik vahidlərin xarici dilin mənimsənilməsi və istifadəsi zamanı necə böyük əhəmiyyətə malik olduğunu Maykl Levis öz kitabında qeyd etmişdir. Ənənəvi təlim fəaliyyəti ilə müqayisədə interaktiv təlim fəaliyyətinin təşkilində istifadə olunan yeni təlim metodları qramatik struktur və qaydaların əzbərlənməsinə əsaslanmır. Dilin öyrənilməsi və mənimsənilməsi prosesinin əsas məqsədi leksik vahidlərdən ünsiyyət prosesində düzgün istifadə bacarığının formalaşmasıdır. Təsadüfi deyil ki, orta dil biliyinə sahib şagirdlə yüksək dil biliyinə malik olan şagirdi bir- birindən fərqləndirən əsas cəhət qramatik qayda və strukturlardan, mürəkkəb cümlə formalarından istifadə deyil, doğru kontekstdə söz və söz birləşmələrindən düzgün istifadə etməkdir. [32,s. 8-10]

Leksik yanaşmadan tədris prosesində istifadə edərək xarici dilin öyrədilməsi zamanı şagirdlər yalnız söz və söz birləşmələri öyrənməklə kifayətlənmirlər, eyni zamanda, onlar xarici dildə sözlərin və ifadələrin tələffüz, doğru vurğu və düzgün intonasiyan formalarını mənimsəyirlər. Şagirdlər yeni sözlər öyrənərkən birinci dil - ana dili biliklərindən istifadə edirlər. Beləki müqayisəli şəkildə xarici dildə sözlərin və ifadə formalarının işlənmə strukturlarını və xüsusiyyətlərini ana dilindəki sözlərin eyni formaları ilə müqayisə edərək öyrənmələri yeni dilin mənimsəmə prosesini sürətli edir. Bu cür öyrənmə yeni biliklərin daha uzun müddət xatırlamalarına kömək edir.

İngilis dilinin tədrisində innovativ metodlardan biri olan təbii yanaşma 1970-ci illərin sonunda Stefan Kraşen və Teresi Teller tərəfindən işlənib hazırlanmışdır Bu metodun əsas mahiyyəti dedikdə, sinif daxilində qrammatik qaydaların əzbərlənməsi yolu ilə deyil, daha çox ünsiyyətdən və ünsiyyət əsaslı oyun və tapşırıqlardan istifadə edərək ingilis dilinin şagirdlər tərəfindən mənimsənilməsi prosesi nəzərdə tutulur. Təbii yanaşma metodunun əsas məqsədi şagirdləri ünsiyyətə cəlb etmək, onlarda digər şagirdlərlə eləcədə dil daşıyıcıları ilə ingilis dilində ünsiyyət qura bilmə

bacarığını formalaşdırmaqdır. Lakin, bu o demək deyil ki, dilin mənimsənilməsi prosesi qrammatik qaydalar öyrədilmədən həyata keçirilir. Əksinə, tədris fəaliyyətinin sonunda şagirdlər dilin qrammatik qaydalarından düzgün istifadə edərək həmin dildə axıcı ünsiyyətə sahib olurlar. [52]

Uşaqların hələ kiçik yaşlarından dili mənimsəmə fəaliyyətinin müşahidə etsək görürük ki, onlar 5 yaşa qədər dili şüursuz şəkildə eşitdiklərini təkrarlayaraq, təlqin edərək öyrənirlər. Bu proses özünü tədris fəaliyyətində bəhs edilən metodun tətbiqi zaman həyata keçirilir. Beləki şagirdlərin dərs müddətində dili rahat mənimsəmələri üçün əlverişli sinif şəraitində müxtəlif materialları dinləmək və eşitdikləri ifadələri təkrarlamaq kimi tapşırıqlar, məşqlər tətbiq edilir. Nəticədə, onlarda danışiq bacarıqları ilə yanaşı dinləmə bacarıqları da inkişaf edir.

Stefan Kraşen və Teresi Teller müəllifləri olduqları kitabda təbii yanaşmanın əsas vəzifə və prinsipləri haqqında geniş qeydlər aparmışlar. Onlar bu metodun əsas mahiyyətini Çomskinin davranış nəzəriyyəsi ilə əlaqələndirərək qeyd edirdilər ki, birinci dilin mənimsənilməsi zamanı vacib olan amil dildən kommunikasiya prosesində istifadənin həyata keçirilməsidir. Belə olan halda qalan prosesin gedişatı beynin funksiyasıdır. Birinci dilin mənimsənilməsi prosesinin bir çox tədqiqatçı psixoloqlar araşdırmışlar. S. Kraşen məhz bu tədqiqatlardan ilhamlanaraq ingilis dilinin mənimsənilməsi xüsusiyyətlərini öyrənmiş və tətbiqi dilçilikdə dilin mənimsənilməsi xüsusiyyətlərini özündə əksətdirən Kraşen nəzəriyyəsi formalaşmışdır.

Bir çox hallarda Təbii Metodla Təbii Yanaşmanın bir - birilərinə sinonim olduqları düşünəlsə də, bunlar fərqli anlayışlardır. Təbii Metod dedikdə XX əsrin əvvəllərində yaranmış Birbaşa Metod nəzərdə tutulur. Təbii Yanaşma isə yeni bir anlayışdır. Təbii Yanaşmanın Birbaşa Metodla bir neçə oxşar xüsusiyyəti olsa da, əsas fərqləri vardır. Beləki Birbaşa Metod aşağı sinif şagirdlərdə dilin təbii öyrənilməsi haqqında əsas prinsipləri özündə cəmləşdirir. Təbii Yanaşma isə xarici dilin mənimsənilməsinə əsaslanır. Birbaşa Metoddan fərqli olaraq Təbii yanaşmada

müəllimin monoloqlarına, təkrarlara və qramatik cəhətdən cümlələrin təhlilinə az önəm verilir. Daha çox idraki bacarıqların inkişafına, verilmiş materialların, qaydaların şagirdlər tərəfindən anlaşılmalarına və kommunikasiya prosesində xarici dildən istifadəyə yönəlmişdir. [13, s. 58]

Təbii yanaşmanın əsas bir neçə xüsusiyyətləri vardır :

- Təbii yanaşmanın əsas məqsədi xarici dildə ünsiyyət qurma bacarıqlarının inkişafıdır. Ünsiyyət dedikdə ən əsas dil daşıyıcıları ilə birlikdə şagirdlərin kommunikasiya edə bilmə, onları anlama və öz fikir, düşüncələrini qarşı tərəfə çatdırmaqdır;
- Xarici dildən istifadə etməmişdən qabaq şagirdlər onlara verilən material və tapşırıq nümunələri anlamalıdırlar. Tədris edilən qramatik qaydalar,, strukturların işlənmə xüsusiyyətlərini mahiyyətini anladıqdan sonra dildən ünsiyyət prosesində istifadə real məqsədə çevrilir;
- Təbii haldır ki, tədris prosesinin başlanğıcında şagirdlər xarici dildən sadə cümlələr quraraq və ya bir- iki sözdən ibarət ifadələrlə verilmiş suallara cavab verirlər. Bu fəaliyyəti təşkil edən müəllimlər şagirdləri mürəkkəb ifadələr, cümlə strukturları qurmağa vadar etmirlər. Çünki əks halda onlarda dili öyrənməyə qarşı motivasiya və həvəs yaranmaz. Danışiq və yazı əsaslı tapşırıqlardan istifadə şagirdlərdə xarici dildən şüursuz şəkildə təbii halda istifadə etmə vərdişləri yaranır;
- Dilin mənimsənilməsinə əsaslanan tapşırıq və çalışma nümunələrindən istifadə başlıca nüanslardandır. Dilin öyrənilməsi başlangıç dövrdə önəmlidir və dilin öyrənilməsinə əsaslanan qramatik qaydalar və leksik vahidlər şagirdlərin yaş, maraq və dil biliyi səviyyələrinə uyğun olmalıdır. [21, s. 57]

XX ci əsrin əsas metodlarından sayılan təbii yanaşma ingilis dilinin öyrənilməsi və mənimsənilməsi xüsusiyyətlərini özündə birləşdirən dörd əsas fərziyyədən ibarətdir. Fərziyyələr bunlardır :

1. Dili mənimsəmə və ya öyrənmə fərziyyəsi;

2. Nəzarət fərziyyəsi ;
3. Təbii üsul fərziyyəsi ;
4. Qəbuletmə fərziyyəsi ;
5. Təsirli filtr fərziyyəsi.

Dili mənimsəmə və ya öyrənmə fərziyyəsi. İkinci dil və ya xarici dildə bilmə bacarığına iki əsas üsulla nail olunur. Dilin öyrənilməsi və mənimsənilməsi. Xarici dilin mənimsənilməsi insanın hələ uşaq ikən birinci dilin qavranılması prosesi ilə bərabər şəkildə baş verən təbii prosesdir. Mənimsəmə öyrənilən dildə digərlərilə ünsiyyət zamanı təbii, şüursuz şəkildə həyata keçən idrak hadisəsidir. Mənimsəmə ilə müqayisədə öyrənmə hadisəsi şüurlu şəkildə baş verən prosesdir. Tədris zamanı şagirdlərə qramatik qaydaların tədrisi, şagirdlərin öyrənmə fəaliyyəstinin təşkili və bu proses zamanı onların tapşırıqları yerinə yetirmələrinə nəzarət öyrənmə üsuluna aiddir. Bir sözlə, nəzəriyyənin tətbiqi öyrənmə hadisəsidir.

Nəzarət fərziyyəsi. Bu fərziyyənin əsas xüsusiyyətləri dedikdə dil daşıyıcıları ilə xarici dildə ünsiyyət zamanı şagirdin şüurlu şəkildə qramatik qaydalardan düzgün istifadə edilib - edilməməsi, edilən səhvlərin şagirdin özü tərəfindən və ya müəllim tərəfindən düzəliş edilməsi kimi əsas funksiyalar nəzərdə tutulur. Şüurlu şəkildə öyrənmə hadisəsi bu fərziyyənin köməyi ilə həyata keçirilir. Nəzarət fərziyyəsi özlüyündə üç əsas elementdən ibarətdir:

1. Zaman. Şagirdin və ya xarici dili öyrənən hər hansı şəxs üçün ona uyğun dil öyrənmə üsul və vasitələrinin təyin edilməsi və tətbiqi prosesi müəyyən vaxt tələb edir;
2. Formaya diqqət yetirmək. Xarici dildə kommunikasiya edən şagirdlər dildən düzgün kontektdə istifadəyə və dil istifadəsinin lazımi forma və üsullarına fokuslanırlar;
3. İstifadə qaydalarını bilmək. Dildən istifadə zamanı əsas faktorlardan biri qayda və üsulları bilməkdir. Yaxşı olar ki, dilöyrənən şagird ünsiyyət prosesində öz ideya və fikrərini qarşı tərəfə çatdırmaq üçün sadə qayda və formalardan

istifadə etsinlər. Əks halda mürəkkəb strukturundan istifadə edərək əsas ideya və mənanın anlaşılmasına gətirib çıxarır. [22, s. 265]

Təbii qayda fərziyyəsi. ilk dəfə morfemlərin öyrədilməsi və öyrənilməsi qaydalarına əsaslanmışdır. Bu fərziyyəni Heidi Dulay və Marina Burt tədqiq edib araşdırmışlar. Onların fikrincə müəyyən qayda və zaman ərzində müvafiq arıcılıqla şagirdlərə öyrədilən morfemlər ünsiyyət zamanı şüursuz olaraq qavranılmış vahidlərdən daha əvvəl mənimsənilir. Daha sonra isə Stefan Kraşen ikinci dilin mənimsənilməsi və öyrənilməsi adı altında bu fərziyyəni tədqiq etmişdir . [50]

Kraşenin nəzəriyyəsinə əsasən birin dilin mənimsənilməsi zamanı qramatik qayda və strukturlar dilin istifadəsi üçün gərəkli olan digər dil vahidlərindən daha əvvəl mənimsənilir. Bu hadisə ikinci dilin və xarici dilin mənimsənilməsi zamanı da baş verir. Lakin dilin öyrənilməsi zamanı baş verən bu proses dilin öyrənilməsinə aid etmək olmaz. Beləki dilin mənimsənilməsi hadisəsi müəyyən zaman ərzində təbii qayda ilə həyata keçir.

Qəbuletmə fərziyyəsi. Bu fərziyyənin əsas məqsədi dilin özü, yəni, qramatik, leksik vahid və strukturlarla dilin mənimsənilməsi arasındakı əlaqəni aşkara çıxarmaqdır. Fərziyyə dörd əsas xüsusiyyəti özündə birləşdirir:

1. Qəbuletmə fərziyyəsi dilin öyrənilməsinə deyil, dilin mənimsənilməsinə əsaslanır;
2. Xarici dilin mənimsənilməsi zamanı şəxslərin cari dil bilik və bacarıqlarına uyğun materiallardan istifadəsi effektiv hal alır. Kraşenin nəzəriyyəsinə görə proksimal inkişaf zonası “ i ” şagirdin hal hazırki dil biliyi göstəricisidir. “ İ + 1 ” isə onun müəyyən müddət ərzində qazanmalı olduğu növbəti dil səviyyəsidir. İngilis dilinin tədrisi zamanı dərş prosesini təşkil edən müəllimlər şagirdlərin və ya dilöyrənən şəxslərin hal hazırki bilik səviyyələrinə uyğun nümunə və materiallardan istifadə edərsə, dil mənimsəmə prosesi daha sürətli və səmərəli olar; [21, s. 32]

3. İngilis dilində axıcı nitqə sahib olmaq mərhələsi birdən birə baş vermir. Bu, ötürülən əsas qayda və üsulların şagirdlər tərəfindən anlaşılması və mənimsəmələri ilə davam edən uzunmüddətli prosesdir. Dilöyrənən şəxs əgər ünsiyyət zamanı xarici dildən istifadə edirsə, bu o deməkdir ki, müəyyən dərəcədə dilin strukturunu, istifadə qaydalarını mənimsəyib.

Təsirli filtr fərziyyəsi. Şagirdlərin tədris prosesində emosional vəziyyəti və davranışları onların ingilis dilini mənimsəmə prosesinə təsir edən amillərdəndir. Beləki aşağı təsir filtrinə sahib olan dilöyrənənlər dili daha rahat və effektiv mənimsəyirlər. Yüksək təsir filtrinə sahib şagirdlərdə isə onlarda dilöyrənmə prosesində yaranmış qorxu və həyəcan həmçinin, utancaqlıq hissi dili mənimsəmələrinə mane olan başlıca faktorlardandır. Şagirdlər üçün yaradılmış əlverişli mühitdə onlar dili daha sürətli mənimsəyir və bu prosesə daha həvəslə yanaşırlar. Təsirli filtr nəzəriyyəsi 3 əsas faktorlardan ibarətdir:

1. Motivasiya. Dil öyrənmə və mənimsəmə prosesində motivasiyanın olması şagirdlərin dili daha yaxşı mənimsəmələrinə səbəb olur;
2. Özünəinam. Şagirdlərdə dilin tədrisi zamanı özünəinamın olması prosesi daha da sürətləndirir. Özünəinamı formalaşdırmaq müəllimlərin də öhdəsinə düşən vəzifələrdəndir. Onları dərslə ruhlandırmaq, həvəs yaratmaq üçün müsbət rəy vermək, onların maraq və yaşlarına uyğun materiallardan istifadə etmək lazımdır;
3. Narahatlıq hissi. Dərs prosesində şagirdlərdə narahatlıq hissinin az olması onların qarşıya qoyulmuş məqsədə daha effektiv nail olmaqlarına səvq edir. Şagirdlərdə narahatlıq hissinin azaldılması üçün onlara təqdim edilən materiallar onların bilik səviyyələrinə uyğun olmalıdır. [22, s. 267]

İngilis dilinin tədrisində təbii yanaşmanın tətbiqi zamanı diqqət yetirilməli olan əsas məsələ materialların izah edilməsi üçün şəkillərdən, grafik və cədvəllərdən istifadə olunmasıdır. Şagirdlər yalnız özlərini dərs mühitində rahat hiss etdikdə verilən suallara cavab verirlər. Bundan başqa müəllimin göstərişlərinə və verdiyi

tapşırıqlara hər hansı yolla cavab vermələrinə şərait yaradılır, Beləki tədris prosesinin əvvəlində suallara sadə sözlərlə və ya hə yox cavabları verərək iştirak edirlər. İngilis dilini ünsiyyət prosesində istifadə etmələri üçün yaradılan şəraitlərdən biri də iş üsullarından istifadədir. Müəllimlər müxtəlif iş üsullarını tətbiq edərək şagirdlərdə müəyyən vərdiş və bacarıqlar formalaşdırılır .

C. Rişards qeyd etmişdir ki ingilis dilinin tədrisi zamanı yaxşı olar ki, müəllimlər yalnız bir iş üsulundan deyil, müxtəlif iş üsulunda istifadə etsinlər. Müasir metodlara əsasən şagird fəaliyyətinin təşkili zamanı müxtəlif iş üsulları olan cütlərlə iş, qrupla iş, fərdi iş üsullarından istifadə olunması dərs prosesini daha səmərəli təşkil olunmasına şərait yaradır. [22, s. 88]

İnteraktiv təlimin əsas xüsusiyyətlərindən biri müasir təlim metodlarından istifadə edərək şagirdlərin sərbəstliyi və fəallığının artırılmasıdır. Kollektivlə iş üsulundan istifadə zamanı şagirdlərdə kollektiv tərkibində özlərini ifadə etmək, fikirlərini digərlərilə rahat şəkildə bölüşmək kimi bacarıqlar formalaşır. Kiçik qruplarla iş üsulu tətbiq edilərkən şagirlər 3 – 7 nəfərlik qruplara bölünürlər. Bu qruplarda iştirak edərək şagirdlər müzakirələr aparmaqla qarşıya qoyulmuş məsələni həll etməyə, yaradıcı düşünməyə, həmçinin bir - birilərinə müsbət rəy vermələri və işlərini təhlil etməyə imkan verir. İki - iki qruplarla işləmə üsuluna cütlərlə iş üsulu aiddir. Bu qruplarla iş zamanı müxtəlif tapşırıqlardan istifadə edərək şagirdlərdə əməkdaşlıq ruhu formalaşır.

Həm Leksik yanaşma, həm də təbii yanaşmadan istifadə edərək xarici dilin tədrisi dilin mənimsənilməsi prosesinin səmərəli təşkilində böyük əhəmiyyətə malikdir. Ünsiyyət prosesində xarici dildən istifadə etmək bu yanaşmaların əsas mahiyyətidir. Dilin lüğət tərkibinin öyrənilməsi ilə kifayətlənməyib eyni zamanda, leksik vahidlərin mənimsənilməsi hədəf dildən rahat şəkildə ünsiyyət prosesində istifadəyə gətirib çıxarır. Leksik vahidlərin qramatika ilə əlaqəsi ondadır ki , düzgün qramatik strukturlardan istifadə edərək bədii və obrazlı şəkildə fikri təqdim etmək

mümkündür. Bununla da deyə bilərik ki, tədris prosesində şagirdlər həm leksik, həm də qramatik biliklərə yiyələnəlməlidirlər . [31, s, 210]

Aparılmış tədqiqatlar göstərir ki, innovativ metodların əsas məqsədi şagirdlərdə kommunikativ bacarıqların formalaşdırılmasıdır. Müasir təlim fəaliyyəti ilə ənənəvi təlim formasını fərqləndirən başlıca cəhət təlim prosesinin tələbəyönümlü olmasıdır. Tədris fəaliyyəti zamanı Kommunikativ Yanaşmanın tətbiqi şagirdlərin xarici dilin əsas xüsusiyyətlərini ünsiyyət əsasında mənimsəmələrinə səbəb olur. Kommunikasiya tipli tapşırıqlardan istifadə edən müəllim yaxşı olar ki, şagirdlərin fəal ünsiyyətə cəlb edilmələri üçün əlverişli ətraf mühit yaratsın. Şagirdlər həm öz yaşadları ilə, həm də dil daşıyıcıları ilə ingilis dilində ünsiyyət quraraq dilin əsas strukturlarını və lüğət tərkibini kontekst daxilində öyrənmiş olurlar. Tədris prosesində Kommunikativ Yanaşmanın tətbiqi zamanı müəllimin əsas funksiyası təlimatçıdan daha çox istiqamət göstərən olmasıdır. [28, s.7]

Yeni təlim metodlarının əsas mahiyyəti problemləli və layihə əsaslı situasiyalar yaratmaqla şagirdlərin idraki bacarıqlarını, yaradıcı, məntiqi düşünmə qabiliyyətlərini inkişaf etdirərək tədris prosesinin səmərəliliyinin artırılması və yüksək dil biliyinə intellektə sahib gənc nəsil yetişdirməkdir. Innovativ təlim üsulları, yeni metod və yanaşmalar şagirdlərin xarici dilləri, xüsusilə də ingilis dilini daha asan öyrənmələri üçün zəruri nitq fəaliyyəti növlərini, bacarıqlarını inkişaf etdirir. Yeni təlim metodlarının tətbiqi zamanı şagirdlər kommunikasiya edərək şifahi nitq bacarığını təkmilləşdirir, eyni zamanda, onlar xarici dili yalnız fənn olaraq dərk etmir, həmçinin dilin real ünsiyyət şəraiti üçün əhəmiyyətini anlamış olurlar .

2.2 İngilis dilinin xarici dil kimi tədrisində onlayn resurslardan istifadə.

Dünyanın inkişaf etdiyi müasir dövrdə ingilis dilini xarici dil kimi öyrənmək və mənimsəmək istəyən şəxslərin sayı durmadan artır. Xarici dili öyrənmək hər bir kəs üçün fərqli mahiyyət və məqsəd daşıyır. Bəzi insanlar təhsil sahəsində uğurlu olmaq üçün, bəziləri iş sahəsində daha yüksək mövqeyə sahib olmaq üçün, digərləri isə

dünyaya integrasiya etmək üçün ingilis dilini öyrənirlər. Öyrənmə prosesi hec də hər kəsə eyni deyil. Beləki bəziləri sinif daxilində dili mənimsədiyi halda, digərləri sinif şəraitindən kənar müxtəlif material və resurslardan istifadə edərək ingilis dilinin öyrənirlər. Texnologiyanın inkişaf etdiyi bu zamanda informasiya və texnologiyalar məhz bu resursların böyük əksəriyyətinin təşkil edir. bu müxtəlifliyi və xüsusiyyətləri nəzərə alaraq deyə bilərik ki, öyrənmə prosesi bir neçə formadan ibarətdir. Bunlara məsafəli öyrənmə (distant təhsil), elektron öyrənmə və onlayn öyrənmə daxildir.

Bildiyimiz kimi texnologiyadan istifadə edərək öyrənmə prosesi müəllim, şagird eləcə də, şagirdlərin bir- birləri arasında ünsiyyət fəaliyyətini həyata keçirərək baş verir. Məsafəli öyrənmə dünya təhsil sisteminin bir hissədir və dünyanın müxtəlif yerlərində olan sinif şəraitindən kənar, daha çox müxtəlif iş sahiblərinin xarici dili öyrənmələri təmin edən təhsil formasıdır. Bu təhsil formasından istifadə edərək bir çox insan dünyanın müxtəlif məşhur universitetlərində çox xərc çəkmədən təhsil ala, müxtəlif kurslarda iştirak edə bilirlər. Məsafəli öyrənmə şagird və tələbələrə vaxta qənaət etmək, dünyanın müxtəlif ölkələrindən olan tələbələrlə tanışlıq və tədris edilən dildə onlarla ünsiyyətə girə bilmə kimi bir çox üstünlüklər verir.

Məlumdur ki, XXI əsrin yeni virusu olan COVID-19 virusunun yayılması ilə əlaqədar dünyanın bir çox sahələrində, eləcə də, təhsil sahəsində bəzi məhdudiyyətlər yarandı. Pandemiya zamanı təhsildə baş verən durğunluğu aradan qaldırmaq üçün çıxış yolu kimi dünyanın demək olar hər yerində məsafəli öyrənmə formasından müxtəlif təhsil platformalarından istifadə edərək geniş icra edilməyə başlandı Bu onlayn təhsil proqramlarından ən çox istifadə edilən “Zoom” və “Microsoft Teams” proqramlarını misal göstərə bilərik. Hər iki proqram geniş tələbə kütləsinə eyni anda dərs prosesinə görüntülü olaraq qoşulmalarına imkan verir. Həmçinin bu proqramlardan istifadə müəllim və dilöyrənənlərin multimedia fayllarına, təqdimatlara çıxışını təmin edərək bu prosesin daha səmərəli həyata keçirilməsinə şərait yaratmış olur. Bu təhsil formasını səciyyələndirən bir neçə xüsusiyyətləri vardır:

- Müəyyən qayda çərçivəsində təhsil institutları tərəfindən həyata keçirilən distant təhsil akademik təhsil hesab edilir;
- Coğrafi cəhətdən fərqli ölkədə və məkanda olan müxtəlif mədəni xüsusiyyətlərə, intellektual bacarıqlara və sosial imkanlara malik tələbələrin bir arada təhsil alma imkanının olması bu təhsil formasının əsas xüsusiyyətlərindəndir;
- Müxtəlif internet və kommunikasiya texnologiyalarından istifadə müəllim və dilöyrənən tələbə, şagirdlər arasında kommunikasiyanın, öyrənmə və öyrənmə hadisəsinin yaranmasına səbəb olu. İnternetin, mobil telefonların və elektron poçtun geniş istifadəsi distant təhsilin sürətli inkişafına səbəb oldu;
- Distant təhsil müəllim və tələbələrdən ibarət müəyyən cəmiyyəti əhatə edir və müxtəlif audio, video, grafik materialların istifadəsinə icazə verməklə şagird və tələbələrin mövzunu daha rahat anlamalarına şərait yaradır. Facebook, youtube və digər müxtəlif sosial şəbəkələr eyni məqsəd üçün xarici dili öyrənmək istəyən insanların bir- biriləri ilə rahat ünsiyyət qurmalarına şərait yaradır. [48]

Elektron öyrənmə (e-learning) texnoloji vasitələrin köməyiylə mənimsəmə və tədris prosesinin həyata keçirilməsidir. Bu öyrənmə üsulu zamanı dilöyrənənlər iştirak etdikləri kursun virtual iştirakçısına çevrilərək yalnız müəllimlə ünsiyyətə girə bilirlər. Kursun sonunda artıq tələbələr kursu bitirmiş və müəyyən bilik əldə etmiş olurlar. Qarışıq öyrənmə üsulu zamanı isə təlim və tədris prosesi həm sinif şəraitində, həm də sinifdən kənar onlayn olaraq həyata keçirilir. Bu zaman iştirakçılar həm müəllimlə, həm də digər qrup üzvləri ilə qarşılıqlı əlaqəyə girirlər. Onlayn öyrənmə dedikdə isə həm qarışıq öyrənmə, həm də elektron öyrənmə nəzərdə tutulur. [53]

Qarışıq öyrənməyə nümunə olaraq biz Flipped Classroom misal gətirə bilərik. Bu pedaqoji yanaşma online resursların istifadəsinə əsaslanır. Beləki müəllim yeni dərslə aid video, audio materialı şagirdlərlə bir gün öncədən paylaşaraq onların müəyyən məlumatlara sahib olmalarına nail olur. Daha sonra bu mövzu ətrafında şagirdlər sinif şəraitində müzakirələr aparır, təqdimatlar göstərir, tapşırıqları, iş vərəqlərini yerinə yetirirlər. Bu tədris üsulunun tətbiqi zamanı şagirdlərə ilk öncə onlayn əsasında göndərilən video fayllar müxtəlif proqram və saytlardan istifadə edərək hazırlanır. BU

proqramlara YouTube, ESL Brains, ESLVideo.com, EngVID və digər onlayn resurslar aiddir. Bu proqramlardan istifadə edərək müəllimlər hər mövzuya aid məlumatlar axtarışa verə və tədris prosesində təqdim edilə bilirlər.[24, s. 11]

Son dövrlərdə insanlar tərəfindən kompüter əsaslı ünsiyyətə marağın artması və texnologiyanın informasiya və kommunikasiya vasitələrinin sürətli inkişafı bir-biriləri ilə olduqca əlaqəli hadisələrdir. 1980- ci ildən etibarən dünyanın qabaqcıl ölkələrinin öyrənmə və öyrətmə fəaliyyətində kompüter əsaslı ünsiyyət formalardan geniş istifadə edilməyə başlandı. Kompüter vasitəsilə kommunikasiyanı təmin edən bu ünsiyyət vasitəsi sinxron və asinxron olmaqla iki növə bölünür. Hər iki ünsiyyət formasının bir neçə oxşar cəhətləri olsa da, bir birindən fərqləndirən başlıca cəhət vardır. Sinxron kompüter əsaslı ünsiyyət (Synchronous CMC) zamanı iştirakçıların müəyyən zaman çərçivəsində onlayn olması onu digər növdən fərqləndirən başlıca cəhətdir. Beləki asinxron kompüter əsaslı ünsiyyət forması zamanı (Asynchronous CMC) qrup üzvlərinin hər biri istənilən vaxt daxil olub ünsiyyətə davam edə bilər və buraxdığı materiallara video dərslərə yenidən baxıb tanış ola bilərlər. [26,s. 190]

Kompüter əsaslı ünsiyyət vasitəsindən xarici dilin öyrənilməsi və öyrədilməsi prosesində də istifadə edilməyə başlanmış və bu ünsiyyət formasının üstünlükləri geniş araşdırılmışdır. Smith qeyd edirdi ki, bu ünsiyyət formasından istifadə edərkən dilöyrənənlərin həm yazı, həm də kommunikasiya bacarıqları inkişaf etmiş olur. Beləki yazı əsaslı ünsiyyət zamanı şagirdlər qramatik strukturların, cümlə quruluşunun düzgün istifadəsini tətbiq edərək mənimsəyirlər. Görüntülü danışmada isə dil istifadəçiləri qramatik forma və üslublardan daha çox nitqin axıcılığına və sözlərdən düzgün istifadə edərək mənaya fikir vermiş olurlar [39, s. 39]

Kompüter əsaslı sinxron ünsiyyət real vaxt çərçivəsində istifadəçilərin texnoloji avadanlıqlardan istifadə edərək daxil olduqları virtual ünsiyyət formasıdır. Bu ünsiyyət formasının ən sadə nümunəsi onlayn söhbətdir (online chat). Sinxron kompüter əsaslı ünsiyyət zamanı istifadəçilər eyni vaxtda onlayn olduqlarından verdikləri cavablara, yazdıqları şərhlərə yenidən göz gəzdirə və düzəliş edə bilmirlər.

Nəticə etibarlı ilə istifadəçilər tərəfindən bir çox səhvlərə yol verilə bilər. Sinxron ünsiyyətin yaratdığı bir çox çətinliklər vardır. Beləki ölkələr arasındakı zaman və saat fərqlərinin çox olması müxtəlif qitələrdən olan insanların bir arada ünsiyyət qurçaqlarına mane olur. Sinxron ünsiyyəti təmin edən proqramlara PalTalk.com, görüntülü ünsiyyət üçün VoIP.com, Skype.com, Teamspeak.com, Ventrilo.com kimi proqramları nümunə göstərmək olar.[35, s. 127]

Kompüter əsaslı sinxron ünsiyyət formasının üstünlükləri və mənfi cəhətləri barədə araşdırma aparılarkən əsas götürülən ən mühüm nüans üz - üzə ünsiyyətin təmin edilməsidir. Üz - üzə, birbaşa ünsiyyət o zaman baş verir ki, qrupu təşkil edən üzvlərin hər biri hal- hazırda ünsiyyət prosesində iştirak etmiş olsun. Bu ünsiyyət forması zamanı şagirdlər kommunikasiya prosesində xarici dildə daha rahat danışır və yeni dil öyrənməyə qarşı həvəs yaranmış olur. Sinxron ünsiyyət internet söhbət, mətn mesajlaşma, görüntülü söhbət kimi proqramlarla həyata keçirilir.

İnternet söhbət (Internet chat) proqramlarından xarici dilin tədrisində istifadə edilir. Müəllim və ya təlimatçı bir hesab yaradır və şagirdlər həmin hesaba daxil olaraq qrup daxilində müəyyən mövzu ətrafında, yazı vasitəsilə diskussiya aparmaq imkanı əldə edirlər. Bu cür proqramlar iştirakçı sayına görə fərqlənilir. beləki bəzi proqramlar məhdud sayda istifadəçi tələb etdiyi halda, digərləri çox sayda insanların istifadəsinə icazə verir. İnternet söhbət üçün Hyperchat.com proqramını misal göstərə bilərik.

Səsli və görüntülü ünsiyyət. Səs üzərindən mesaj göndərmək üçün Skype, Gong, Ventrilo kimi proqramları misal göstərə bilərik. Bu cür sinxron ünsiyyət formasından istifadə edərək şagirdlərin internet resurslarının köməyi ilə görüntülü kommunikasiyaya daxil olmaqlarına imkan yaradılır və onlar xarici dildən ünsiyyət zamanı istifadə edərək əlavə vaxt sərf etmədən olduqları yerdə hədəf dili mənimsəmiş olurlar:

1. Məhdud sayda iştirakçı təyin etmək. Sinifin bütün üzvləri ilə onlayn ünsiyyət təşkil etmək bəzi texnoloji problemlər yarada bilər. həmçinin bütün şagirdləri

qiymətləndirməyə vaxt çatmaya bilər. Bunun üçün müəllim yaxşı olar ki, sinif şagirdlərini, hərəsində 4-5 tələbə olmaqla 3-4 qrupa bölsün və ünsiyyət prosesini hər qrup üçün ayrı ayrılıqda təşkil etsin. Bu halda həm müəllim, həm şagirdlər üçün tədris prosesi səmərəli təşkil edilir;

2. Müəyyən vaxt qoymaq. Dərs müddətinin başlanma və bitmə vaxtlarının təyin edilməsi əsas nüanslardan biridir. Belə olduğu halda şagirdlərin diqqəti dərəcə daha çox yönəlmiş olur. Həmçinin vaxtın təyinedilməsi onlara tapşırığı nə qədər müddət ərzində tamamlamaq lazım olduğunu anlamaqlarına kömək edir;
3. Tapşırığın sonunda əldə edəcəkləri biliyi öncədən məqsəd qoymaq. Dərs prosesinin əvvəlində məqsədlər qoymaq müəllimin və şagirdlərin təlim və tədris prosesini asanlaşdıran amillərdəndir. Məqsəd dedikdə şagirdlərin dərs fəaliyyətinin sonunda nə öyrənəcəklərinin və hansı bilik bacarıqlara sahib olacaqlarının nəzərə alınması başa düşülür;
4. Dərsə gec qoşulanlara fikirlərini toplamaq üçün yardım göstərmək. Bildiyimiz kimi, bəzi şagirdlərdə diqqət yayınmaları, eyni zamanda dərsdə iştirak etməmələri onların dərsdən geri qalmalarına səbəb olur. Belə vəziyyətlərdə müəllimin dəstəyi bu problemlərin aradan qaldırılmasına səbəb olur;
5. Transkriptdən istifadə. Bəzən ünsiyyət zamanı dil səviyyələrindən asılı olaraq, bəzi şagirdlər mövzunu anlamaqda çətinlik çəkirlər. Müəllimlərin transkriptdən istifadə etmələri şagirdlər üçün böyük üstünlük təşkil edir. Onlar anlamadıqları yeni sözləri qeyd götürür və bilik səviyyələrini artırmış olurlar. [35, s. 127]

Asinxron kompüter əsaslı ünsiyyət forması müxtəlif internet resurslarının vasitəsilə həyata keçirilir . Üz- üzə ünsiyyəti limitləyən internet resurslarına email, wikipedia, podcast, blog ,müzakirə lövhəsi və digər onlayn vasitələri misal göstərmək olar. Asinxron ünsiyyət proqramları geniş istifadəçi kütləsini əhatə edir və bu xüsusiyyət dərsi təşkil edən müəllimin işini çətinləşdirir. Beləki elektron məktublar çox olduğu halda hər birinə müəllim tərəfindən cavab verilməsi və şagirdlərin anında cavab tələb etməsi bu amillərdəndir. Bu tədbiqlərin hər birini ayrı - ayrılıqda nəzərdən keçirək. Elektron məktubdan illərdir ki, insanlar dörd məqsəd üçün istifadə edirlər:

- İstifadəçilər arasında dillərarası əlaqəni və kommunikasiya prosesini inkişaf etdirmək. Dünyanın müxtəlif ölkələrindən olan insanlarla bu tətbiq vasitəsilə ünsiyyət qurmaq xarici dilin mənimsənilməsi prosesini dilöyrənənlər üçün daha maraqlı olması və səmərəliliyinin artırılmasına səbəb olur;
- Təhsil sahəsində mədəniyyətlərarası əlaqəni genişləndirmək. Müxtəlif ölkələrdən olan insanların bir araya cəmləşməsi və ünsiyyətdə olması onların mədəniyyətlərinin integrasiyasına və mədəniyyətlərarası əlaqənin yaranmasına şərait yaradır;
- Müəllimlərin internet resurslarından istifadə bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi. Kompüter əsaslı ünsiyyət formasını təşkil etmək üçün bu kimi tətbiqlərin istifadəsi müəllimlərin texnoloji biliklərinin artırılmasına və təkmilləşdirilməsinə səbəb olur;
- İstifadəçilər arasında cəmiyyət hissənin formalaşması. Müəyyən mövzu ətrafında birləşən insanlar ünsiyyət zamanı aparılan müzakirələr zamanı ortaq məqsəd ətrafında birləşmiş cəmiyyət hissini formalaşdırır. [35, s. 144]

İnternetə çıxışı olan istənilən yerdə müzakirə lövhələrindən istifadə edilə bilər. Aparılan araşdırmalar sübut etmişdir ki, müzakirə lövhələrdən istifadə edərək dilöyrənənlərin əməkdaşlıq şəklində birdə tapşırıqları həll etmələri onlarda tədris prosesinə qarşı həvəsin yaranmasına və motivasiyanın artmasına imkan verir və nəticədə yüksək nailiyyətlərin qazanmasına səbəb olur. Hal hazırda istifadə edilən müzakirə lövhələrindən istifadənin ən üstün cəhətlərindən biri video, multimedia fayllarına girişi əldə etməyə imkan verməsidir. Bu isə verilmiş materialın və mövzunun şagirdlər tərəfindən rahat anlaşılmasına şərait yaradır. Bir çox müzakirə lövhələri mətn əsaslı deyil, səs materialları əsaslıdır. Bunlara VoiceThread.com VoxoPop.com kimi saytları misal göstərmək olar. Bu proqramla iş zamanı tələbələr tapşırığın həllindən daha çox verilmiş materialın məzmununa fokuslandırıqları üçün sonda verilmiş mövzuyla bağlı sorğu və suallara tez və asanlıqla cavab verə bilirlər . [35, s. 153]

Bloq online jurnal funksiyasını daşıyır və bu proqram təminatı istifadəçilərə kiçik texnoloji biliklə şəxsi hesab yaratmağa icazə verir. Bloqla müzakirə lövhəsini fərqləndirən başlıca cəhət bloq da yalnız müəlliflərin yazı paylaşmağa icazə verilməsidir. Bu proqramın əsas mahiyyəti hər hansı mövzu haqqında yazı paylaşmaq və istifadəçilərlə bölüşməkdir. Bu xüsusiyyət proqramın müzakirə lövhəsi proqramı ilə oxşar olsada onları fərqləndirən başlıca cəhət bloqda yalnız müəlliflərə yazı paylaşmağa icazə verilməsidir.

Siyasi xəbər sosial şəbəkə paylaşımının, informasiyanın başlıca mənbəyi olan bu proqram xarici dilin tədrisi prosesində də mühüm əhəmiyyətə malikdir. Beləki tədris müddəti zamanı şagirdlərdən cari mövzu haqqında inşa yazmaq tələb olunması onlarda yazı qabiliyyətinin səmərəliliyinin artırılmasına səbəb olur. Kağız üzərində yazı ilə bloqda yazı paylaşmağı müqayisə etsək görürük ki, bu proqramın başlıca üstünlüyü internete çıxışı olan istənilən yerdə paylaşılan informasiyalar əlçatan olmasıdır. Şagirdlər bloq paylaşımından istifadə edərək müəllimlərin şərhlərinə cavab verə və öncəki paylaşımara rahatlıqla keçid edə bilirlər. Həmçinin müəllimlər keçirilmiş hər bir dərs haqqında yazı yazıb lazımi keçid linkləri yerləşdirərək paylaşım edə bilirlər. Hər hansı dərsi buraxmış şagirdlər yeni dərs günündə keçirilmiş mövzu haqqında məlumat əldə edə bilir və nəticədə mövzudan geri qalmırlar. Yazı paylaşımını etmək üçün ödənişsiz bloq proqramlarına blogspot.com, livejournal.com, typepad.com, classblogmeister.com kimi saytları nümunə göstərmək olar. [35, s. 158]

Podkastdan xarici dillərin tədrisində geniş istifadə olunur. Şagirdlər çox rahatlıqla müvafiq proqramlarla podkast hazırlaya bilirlər. Bu proses zamanı şagirdlər öz yaratdıqları podkastlarını dinləyərək bilik səviyyələrini qiymətləndirə bilirlər. Həmçinin müəllimlər tədris zamanı şagirdlərə müstəlif xarici kanalların hazırladıqları podkastları dinləməyi və orada istifadə edilən yeni sözləri öyrənməyi tövsiyyə edərək onların dinləmə və danışmaq bacarıqlarının inkişafına təkan verə bilirlər. Tədris prosesi zamanı şagirdlərə təqdim edilən podkastlara əsaslanan iş vərəqləri, tapşırıqlar, çalışmalar sistemi bu prosesi sürətləndirən amillərdəndir. Podcast proqramlarına

Teachertube.com , YouTube.com və s nümunə götürə bilərik. Tədris prosesində istifadə edilən podkastlar istifadə məqsədlərinə görə 4 növə bölünür:

1. Orijinal podkast. Bu podkast növü yüksək dil biliyinə sahib dinləyicilər üçün nəzərdə tutulmuşdur və onun təşkilinə verilən bəzi əsas tələblər vardır. Beləki podkastın müddətinin uzun olması heç də onun səmərəliliyinin göstərici deyil. Məsələn, Shushi radio ana dili ingilis dili olmayan şəxslər tərəfindən çəkiliş müddəti 5-10 dəqiqə olan hazırlanmış poskastları bir çox izləyicilər tərəfindən rəğbətlə qarnılanır;
2. Təlimatçı podkastı. Müəllimlərin tədris prosesində şagirdləri üçün təşkil etdikləri podkastlar təlimatçı podkastları adlanır. Həmçinin bu növ şagirdlər üçün əlçatan olmayan bəzi podkastların sinif şəraitində istifadəsi üçün nəzərdə tutulub. Bu podkastlara “The Daily Idiom” və “Madrid Young Learner” kimi müəllimlərin hazırladıqları podkastlar misal göstərə bilərik;
3. Tələbə podkastı. Bu podkast növü müəllimlərin köməyi ilə tələbələr və şagirdlər tərəfindən yaradılır. Müxtəlif ölkələrdən olan şagirdlər adətən xarici dili öyrənmə prosesi zamanı öz təcrübələrini və ya yaşam tərzlərini xarici dildə ifadə edirlər;
4. Pedaqoq podkastı. Təhsil ixtisası üzrə mütəxəssislər öz bilik və təcrübələrini bu podkast növü ilə dinləyicilərlə paylaşırlar. Dinləyicilərin əksəriyyəti müəllimlərdən təşkil olunur. Beləki ixtisas mütəxəssisləri müxtəlif metodlar haqqında öz fikirlərini, araşdırmalarını digər kolleqaları ilə bölüşürlər. [14, s. 96]

Vikipedia bloq kimi yazıya əsaslanan proqramdır və son dövrlərdə xarici dilin tədrisində geniş istifadə olunur. Bloqdan fərqli olaraq bu platformada paylaşılan yazıya digər istifadəçilər də düzəliş edə bilirlər. Vikipedi vasitəsilə müxtəlif sahələrdən olan yazılar mətnlər paylaşmaq mümkündür. İngilis dilinin tədrisində Vikidən istifadə şagirdlərin yazı bacarıqlarının inkişaf prosesinə təkan verir. Vikipedia proqram və saytlarına Wikipedi.com, WikiSpace.com, PbWorks.com kimi saytları nümunə göstərmək olar İngilis dilinin tədrisində sosial şəbəkələrində rolu

danılmazdır. Bir qrup üzvlər sosial şəbəkələrdən istifadə edərək müxtəlif sənəd, şəkil, multimedia faylları, yazı nümunələrini paylaşa, məlumat ala bilirlər. Sosial şəbəkələrə Facebook.com, LinkedIn.com, Flickr.com, Ning.com kimi proqramlar nümunə gətirə bilər . [14, s. 86]

Kompüter əsaslı ünsiyyət formasının hər iki növü xarici dili öyrənmək istəyən dünyanın müxtəlif ölkələrindən olan şagird və tələbələtin, eləcə də, müəllimlərin tədris və təlim fəaliyyətinin effektivliyinin artırılması sahəsində böyük əhəmiyyətə malikdirlər. Bildiyimiz kimi, texnologiyanın inkişafının ilkin mərhələsində müəllimlər tədris prosesində yalnız Microsoft Office proqramlarından olan Powerpoint, Word document kimi sadə proqramlardan istifadə edirdilər. Lakin durmadan inkişaf edən dövrdə müəllimlər artıq İKT biliklərini artırmaq, yeni online resursların istifadəsini tədris fəaliyyətinə gətirmək üçün müxtəlif kurslara, təlimlərə qoşulurlar. Nəticədə texnologiya əsrində böyüyən yeni nəslin öyrənmə fəaliyyətində bu resurslardan istifadə onların daha böyük həvəslə və maraqla yeni biliklər əldə etmələrinə və müasir dövrün tələbləyinə uyğun bacarıqların inkişafına təkan göstərmiş olur .

Xarici dilin tədrisində yeni metodlardan online resurslardan istifadə edərək tətbiqi dil öyrənmə və mənimsəmə prosesini sürətləndirən amillərdəndir. Bu online resurs və proqramlar bəzilərini nəzərdən keçirək:

- **Kahoot.** Həm kiçik yaşlı şagirdlər, həm də böyük tələbələrə ibarət sinif şəraitində təşkil edilmiş, tədris proqramı əsasında hazırlanmış, oyun yönümlü viktorinalardan ibarət öyrənmə proqramıdır. İngilis dilini tədris edən hər bir müəllim öz dərs proqramına uyğun online sorğu sual vərəqi hazırlaya bilər və şagirdlər müxtəlif dərəcəyə bilən texnoloji alətlərdən (mobil telefon, planşet, dizüstü kompüter) istifadə edərək sorğu - sualda iştirak edə bilirlər;
- **Educreation.** Bu proqram müəllimlərə şagirdlər üçün cari mövzuya uyğun multimedia fayllarından ibarət dərs hazırlaya və təqdim edə bilirlər. Əgər xarici dil böyüklər üçün tədris olunursa, bu zaman təlimatçı müxtəlif

təqdimatlardan, layihələrdən ibarət dərs hazırlanır. Bu proqramdan istifadə edərək aşağı sinif şagirdləri üçün dərsin təqdim edilməsi onların təlim fəaliyyətinə daha həvəslə yanaşmalarına şərait yaradır;

- **Socratic.** Bu onlayn resurs vasitəsilə müəllimlər şagirdlərlə birbaşa ünsiyyətə girə və hər bir şagirdə individual olaraq yanaşa bilərlər. Beləki şagirdlər müxtəlif olduğu kimi onların öyrənmə üsulu da fərqlidir və bu proqram hər bir tələbənin öyrənmə üsuluna və bacarığına uyğun imkanlar yaradır. Bu proqramdan istifadə zamanı yaxşı olar ki, müəllim həm iş vərəqlərindən, həm də oyunlardan istifadə etsin. Belə olan halda onlarda yeni mövzunun öyrənilməsinə qarşı maraq yaranmış olacaq;
- **Memorise.** Əgər şagirdlər tədris zamanı sözlərin və söz birləşmələrin yadda saxlanması və ünsiyyət zamanı istifadə edilməsində çətinlik çəkirlərsə, bu proqramdan istifadə etmək məqsədə uyğundur. Memorise bütün yaşda olan tələbələrə öyrənmə fəaliyyəti zamanı yeni metodların, xüsusilə də, Leksik Yanaşmanın tətbiqində istifadə etmək olar. Bu proqram video kliplər və müxtəlif yaddaş üsullarından istifadə edərək xarici dil öyrənmə prosesini sürətləndirir. [51]

Həmçinin müəllimlərin tədris fəaliyyətini tənzimləyən hazır planlar təqdim edən onlayn resurslar da vardır. Bunlara Britaniya səfirliyinin müəllimlər üçün təqdim etdiyi saytları, Busy Teacher, My ESL Corner, TEFLtastic və başqa online mənbələri misal göstərmək olar. Bu onlayn proqram və saytlar şagirdlərin yaş və maraqlarına müvafiq dərs planları hazırlamaqda və müxtəlif tapşırıq nümunələri təqdim etməkdə ingilis dilini tədris edən müəllimlərə kömək edir. Bundan əlavə olaraq onları hazır iş vərəqləri, tapşırıqlarla təmin edir.

Təhsil sahəsində xüsusilə də ingilis dilinin tədrisində online resurslardan və texnoloji vasitələrdən istifadə müəllim və şagirdlərə bir çox üstünlüklər verir. Beləki dərs müddətində müxtəlif proqramlardan istifadə materialların fərqli və əyləncəli formalarda şagirdlərə ötürülməsinə, tələbələrə uzun yol qət etmədən dərs prosesinə qoşulmağa, müəllim və digər şagirdlərlə interaksiyaya qoşulmağa şərait yaradır.

Bundan başqa şagirdlərə istənilən məkanda və istənilən vaxtda öyrənmə prosesinə qoşulmağa imkan verən bu növ tədris üsulu zamanı onlar yalnız dil bilikləri deyil, eyni zamanda texnoloji bilikləri də mənimsəyirlər.

2. 3 Xarici dilin tədrisinin əsas istiqamətləri və mahiyyəti.

Hər kəsə məlumdur ki dünyada ölkələrinin sayı qədər dillər mövcuddur və insanların əksəriyyəti öz ölkələrinin dillərində danışırlar. Bu dillərin bəziləri yalnız bir ölkə vətəndaşları tərəfindən deyil, digər ölkə sakinləri tərəfindən də istifadə edilir. Məhz bu dillər beynəlxalq dillər sayılırlar. Bunlara Birləşmiş Millətlər təşkilatının rəsmi dilləri hesab edilən alman, fransız, ispan, rus, ərəb və italia kimi dillər daxildir. Hal hazırda dünya əhalisi arasında kommunikasiya prosesində iştirak etmək və dünyaya integrasiya üçün ən başlıca dil ingilis dili hesab edilir. Buna görə də, dünyada ingilis dilini öyrənmək və ünsiyyət prosesində o dildən istifadə etmək istəyənlərin sayı durmadan artır. İnformasiya və texnologiya vasitələrinin inkişafı, ingilis dilinin internet dili olması bu prosesi sürətləndirən amillərdəndir.

İngilis dilini öyrənmək istəyən insanların məqsədləri müxtəlifdir. Bəzi şəxslər təhsil almaq üçün bu dili öyrənirlər. Beləki dünyada ən yaxşı universitetlərin tədrisi dili ingilis dili olduğundan təhsil almaq istəyənlər məhz ilk öncə ingilis dili bilik səviyyələrini artırmalıdırlar. Daha sonra təhsil almaq üçün müraciət edə bilirlər. Digər tərəfdən elm və təhsil sahəsində baş vermiş yenilikləri, araşdırmaları dünyanın müxtəlif ölkələrindən olan insanların yararlanmaları üçün hər bir dilə ayrı-ayrılıqda tərcümə etmək olduqda çətin və uzun bir prosesdir. Məhz buna görə də bir çox məqalələr ingilis dilində çap olunur. Həmçinin su hava və quru yolu ilə baş vermiş bütün ticarətlər bu dildə aparıldığından ölkələr mütəxəssis yetişdirərkən diqqət mərkəzində olan əsas nüans ingilis dili biliyinin olmasıdır. Nəzərə alsaq ki, ingilis dili insanlar arasında ünsiyyət prosesində körpü rolunu oynayır, dünya ölkələrini gəzmək, istirahət etmək istəyənlər bu dili öyrənməyə can atırlar. Digər tərəfdən

karyera sahəsində uğurlu olmaq, iş imkanlarını genişlətmək üçün insanlar əsas xarici dil kimi ingilis dilini mənimsəyirlər.

Xarici dilin tədrisinin əsas məzmunu xarici dilin tədrisi metodikasının məşğul olduğu ən vacib məsələlərdən biridir. Mahiyyət məfhumunun anlamı tədris müddətində şagirdlərə dilin hansı xüsusiyyətlərinin öyrədilməsidir. Xarici dilin tədrisinin məzmunu üç əsas komponentdən təşkil olunmuşdur. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu tərkib hissələr bir- biriləri ilə sıx şəkildə bağlıdırlar. Bunlara aiddir .

1. Bacarıq və vərdişlər;
2. Linqvistik biliklər;
3. Metodoloji biliklər;

Xarici dilin tədrisi zamanı şagirdlər və tələbələr tədris müddətində və sonunda müəyən bilik, bacarıq və vərdişlərə yiyələnmiş olurlar. Vərdiş dedikdə gün ərzində baş verən şüurlu və ya şüursuz təkrarlar nəticəsində yaranan hərəkətlər nəzərdə tutulur. Bacarıq isə xüsusi məqsəd uğrunda baş verən faydalı vərdişlər əsasında yaranmış hərəkətlər toplusudur. İngilis dilinin tədrisi prosesi zamanı dilöyrənənlər xarici dildə yazmaq, danışmaq, dinlədiklərini və oxuduqlarını anlamaq kimi lazımi bacarıq və vərdişlərə yiyələnirlər. Bir sözlə tədris prosesi dörd əsas bacarıq ətrafında təşkil edilir. Bunlara dinləmə, oxu, yazı və ünsiyyət bacarıqları aiddir.

Linqvistik biliklərin ötürülməsi və mənimsənilməsi dedikdə dil materialları, eləcə də, cümlə, söz, dialoq, mətn nümunələri və bu nümunələrin mövzu daxilində işlənmə formaları və xüsusiyyətləri nəzərdə tutulur. Bu materialların tədris zamanı tətbiqi şagirdlərin dil nümunələrindən ünsiyyət prosesində, danışmada və yazıda istifadə etmələrinə səbəb olur. Xarici dilin tədrisi məzmununun bu forması zamanı müəllimdən mədəni, maarifləndirici xüsusiyyətləri özündə cəmləşdirən tədris proqramı hazırlamaq tələb edilir. Tutaq ki, kiçik yaşlı şagirdlərə ingilis dilinin tədrisi zamanı materiallar məktəb, ev, kənd, təbiət, idman növləri kimi mövzularda hazırlana bilər. Bu zaman müəllim çalışmalıdır ki, bu mövzulara aid qramatika, lüğət və tələffüz qaydaları şagirdlərə tədris olunsun.

Sonuncu komponent xarici dilin şagirdlərə öyrədilməsi metodikasıdır. Bildiyimiz kimi, ənənəvi tədris üsulunda təlim prosesinin subyekti müəllim, obyekt isə tələbələr idi və tədris prosesin əzbərçilik əsasında təşkil olunurdu. Ənənəvi tədris formasında istifadə edilən metodlardan biri qramatik tərcümə metodudur. Bu metoddan istifadə zamanı şagirlər yalnız ana dilində ünsiyyət qurur və materiaları xarici dildən ana dilinə və ya əksinə tərcümə edirdilər. Nəticə də şagirdlər xarici dildə rahat ünsiyyət qura bilmir və deyilənləri anlama bilmirdilər. Yeni müasir metodlardan fəal təlim zamanı istifadənin ən vacib məqsəd və mahiyyətlərindən biri şagirdlərdə tədris fəaliyyəti zamanı eləcə də, dərstdən kənar mühitdə xarici dildə rahat ünsiyyət qura bilmə bacarığının formalaşmasıdır. [54]

Xarici dilin tədrisi istiqamətləri dedikdə dilin hansı mərhələlərdə öyrədilməsi və şagirdlərin həmin dildə axıcı nitqə yüksək dil biliyinə çatdırılması nəzərdə tutulur. İngilis dilinin tədrisi istiqamətlərinə yazı, oxu, dinləmə və ünsiyyət bacarıqlarının formalaşdırılması yolları daxildir. Bu bacarıqların üzərində ayrı - ayrılıqda işləmək dil bilik səviyyəsinin artması deməkdir. Dinləmə vərdişinin artırılması həmin dildə ünsiyyət bacarığının inkişafını sürətləndirir. Xarici dili tədris edən hər bir müəllimin əsas məqsədi şagirlərə dərs müddətində qarşılaşdıqları çətinliklərin həllində yardım göstərmək və onlarda öyrənmə prosesinə qarşı həvəs oyatmaqdır. Bu məqsədlərə nail olmaq müəllimin hazırladığı dərslərin keyfiyyətindən, təqdim etdiyi çalışma və materiallar sistemindən asılıdır. Bu fəaliyyət sistemi zamanı müəllimlərin fikir verməli olduqları əsas nüanslar bunlardır:

1. Məna - mənalı dil vasitələrinə diqqət yetirilməli;
2. Maraq - texnoloji vasitələrlə birlikdə müxtəlif çalışma və tapşırıq vasitələrindən istifadə edərək şagirdlərdə maraq oyatmaq;
3. Yeni dil - tədris olunan dildən istifadə zamanı şagirdlərin bilik səviyyələrinə uyğun dil vasitələrindən istifadə etmək mürəkkəb strukturlarla onları yormamaq;
4. Stresdən azad - xarici dili mənimsəmə prosesini sürətləndirən amillərdən biri də şagirdlər üçün stressdən uzaq onlar üçün əlverişli ətraf mühit yaradılmasıdır. [19, s. 19]

Dinləmə bacarığının inkişafı üçün müəllimlərin istifadə etməli olduqları bəzi tapşırıq nümunələrinə nəzər yetirək:

- **Hekayələr dinləmək.** Şagirdlərin dil biliyi səviyyələrinə uyğun onlara müxtəlif hekayələr dinlətmək bu prosesi sürətləndirir. Bu zaman dinləmə mətnində şagirdlərə az sayda tanış olmayan sözlərdən istifadə oluna bilər. Müəllim şagirdlərin bilmədikləri sözləri lövhədə qeyd edərək fərqli formalarda onlara izah etməlidir. Dinləmənin sonunda müəllim şagirdlərdən dinlədikləri mətni öz sözləri ilə yenidən danışmaqlarını tələb edir. Bu zaman dinləmə ilə yanaşı onlarda danışmaq bacarıqları da inkişaf etmiş olur;
- **Şifahi bağlama.** Bu tapşırıq zamanı dinləmə mətnini müəllim yarı hissədən kəsib şagirdlərdən növbəti gələn sözün nə ola biləcəyini soruşur və onlar cavab verdikdən sonra dinləmə davam etdirilir;
- **Şəkil sıralama.** Bu çalışmada şagirdlərə qarışıq formada hansısa xəritənin hissələri təqdim edilir. Şagirdlər qrup halında dinləməyə qulaq asaraq xəritənin düzgün sıralamasını qeyd edirlər. [19, s. 27]

Xarici dilin öyrənilməsi istiqamətlərindən olan yazı və oxu bacarıqlarının inkişafı prosesin bir hissəsidir. Şagirdlərdə oxu vərdişini inkişaf etdirmək xarici dildə oxu sürətinin artmasına yeni sözlərin anlamını mətn daxilində anlamaq, yaradıcı düşüncə qabiliyyətinin yaranmasına, həmçinin yeni sözlərin yazı və danışmada istifadəsinə səbəb olur. Şagirdlərdə oxu vərdişi yaranmasına qarşı həvəs oyatmaq üçün müəllimin hazırladıqları yeni materialların istək, maraqlarına cavab verməlidir. Yalnız bu halda tədris prosesi səmərə verə bilər.

Williams xarici dilin tədrisində oxu bacarıqlarının inkişaf etdirilməsinin əhəmiyyəti araşdırmışdır. Onun fikrincə oxu bacarıqlarının inkişafı etdirilməsi zamanı diqqət yetirilməli olan əsas xüsusiyyətlər bunlardır:

- Oxu bacarığının inkişaf etdirilməsi prosesi yeni informasiyalar əldə etmək, yeni biliklər öyrənmək, yazı bacarığını inkişaf etdirmək kimi bir neçə məqsəd daşımalıdır;

- Öyrənmə prosesi zamanı şagirdlərə təqdim edilən materiallar və tapşırıqlar onların dil biliyi səviyyələrinə uyğun olmalıdır;
- İstifadə olunan mətnlər mövzuya aid yeni sözlərlə zəngin olmalıdır. Beləliklə onlar oxu bacarığını inkişaf etdirməklə yanaşı, yeni sözlər də öyrənmiş və ünsiyyət prosesində öz nitqlərində istifadə etmiş olurlar. [47, s. 42]

Xarici dilin mənimsənilməsində qramatikanın öyrənilməsinin böyük əhəmiyyəti vardır. Qramatikanın mənimsənilməsi prosesi müəlimin verdiyi qramatik strukturların izahından əlavə mətn materiallarının istifadəsi nəticəsində baş verir. Şagirdlər bilik səviyyələrinə uyğun müxtəlif məzmunlu əsərlər, mətnlər, kiçik hekayələr oxuyarkən onlarda oxu bacarığı ilə yanaşı, qramatik biliklərdə formalaşmış və inkişaf etmiş olur.

Şagirdlərin oxu bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün onlara bir neçə tapşırıqlar və çalışmalar təqdim edilir. Onlardan biri nitq hissəsi tapşırığıdır. Şagirdlər müəyyən mətn materialını oxuyarkən müəllim onlara tanış olmayan sözləri lövhəyə yazır, daha sonra onların hər birinin mənaları, hansı nitq hissəsi olduqlarını qeyd edir. Bu tapşırıq zamanı şagirdlərin həm lüğət bazası zənginləşmiş olur, həm oxu bacarıqları inkişaf edir, həmçinin qramatik biliklər əldə etmiş olurlar.

Növbəti tapşırıq dil biliyi yüksək olan şagird və tələbələrə xarici dilin tədrisi zamanı tətbiq edilir. Bu tapşırıqda onlara qısa mətn verilir və mətn daxilində yeni sözlər qeyd edilmiş olur. Şagirdlər mətni oxuyub yeni sözlərin mənalarını öyrəndikdən sonra oxuduqları mətn haqqında yeni sözləri qeyd etmək şərti ilə qısa yazı yazmalıdırlar. Bu tapşırıq zamanı onların yazı bacarıqları da inkişaf etmiş olur. Mətnə qeyd edilmiş cümlə strukturunu və yeni sözləri yazıda tətbiq etmələri onların ünsiyyət zamanı da bu kimi yeni bilikləri istifadə etmələrinə səbəb olur. [20, s. 38]

İKT vasitələrinin inkişafı və tədris prosesində istifadəsi bacarıq və vərdişlərin formalaşmasında ünsiyyət zamanı şagirdlərin hədəf dildən rahat şəkildə qarşılıqlı əlaqəyə girməyi sürətləndirən amillərdəndir. Kompüter əsaslı oxu dedikdə şagirdlərin müəyyən onlayn keçid vasitəsilə mətnlərə giriş əldə etmələri nəzərdə tutulur. Onlayn resursların ən böyük üstünlüklərindən biri mətnləri oxumaqla bərabər

həmin mətnin dinləmə əlavəsini də yükləyə bilərlər. Nəticə də, şagirdlər yeni sözlərin tələffüz formalarını və intonasiya qaydalarını öyrənmiş olurlar.

Xarici dilin tədrisinin əsas məzmunu və mahiyyəti dedikdə bilavasitə olaraq dilöyrənən şəxslərin hansı məqsəd üçün xarici dili mənimsədikləri nəzərdə tutulur. Xarici dilin tədrisi məzmununun məqsədindən asılılığını qeyd edən Kazımov N. yazırdı ki, aparılmış tədqiqatlar göstərir ki, pedaqoji prosesin məzmunu və məqsədi arasında qanunauyğunluq vardır. Beləki təlim və tədris prosesi zamanı qarşıya qoyulmuş məqsəddən asılı olaraq dərs prosesinin əsas mahiyyəti və istiqamətləri müəyyənləşir. Tutaq ki, cari dərsin mövzusu milli bayramlara həsr olunubsa, müəllim çalışmalıdır ki, şagirdlərə həm Azərbaycan xalqının milli bayramları, həm də tədris olunan dilin mənsub olduğu xalqın milli bayramları haqında materiallar təqdim etsin. Lakin bəzən tədris fəaliyyətinin sonunda qarşıya qoyulmuş məqsədə nail olmaq olmur. Bu onunla əlaqələndirilir ki, bəzən tədris zamanı təlim və tərbiyə fəaliyyətinin məqsəd və məzmunu arasında asılılıq gözlənilmir. [5, s. 61]

Bu xüsusiyyətləri nəzərə alaraq deyə bilərik ki, xarici dilin tədrisinin əsas məqsədləri üç yerə bölünür. Bunlara aiddir:

- **Təcrübi məqsədlər.** Dilin funksiyası onun əsas ünsiyyət vasitəsi olmasıdır. Xarici dilin xüsusilə də, ingilis dilinin tədrisinin əsas mahiyyəti ondan ünsiyyət prosesində şagirdlər tərəfindən istifadəsidir. Dildən istifadə iki cür olur. Şifahi və yazılı. Tədris zamanı şagirdlərə lazımı bilik və bacarıqları formalaşdırmaq üçün hazırlanan təhsil proqramlarının əsas məzmunu şagirdlərin gündəlik həyata aid hər bir mövzuda hədəf dildə ünsiyyətinin təmin etməkdir. Həmçinin onların yazı bacarıqlarının inkişafı üçün müxtəlif məzmunlu mətn materialları təqdim edərək şagirlərdən öyrəndikləri haqında yazı yazmaq tələb olunması da tədris fəaliyyətinin məzmununa daxildir;
- **Maarifləndirici məqsədlər.** Yeni bil dil öyrənən zaman şagirdlər yeni dil quruluşu, qramatik qaydalar, sözlər, leksik vahidlərlə tanış olur və bəzən isə öz ana dili ilə müqayisə edirlər. Bu zaman şagirdlərin dünyagörüşü, yaradıcı

düşüncə, müşahidə, müqayisə qabiliyyətləri formalaşır. Xarici dilin tədrisi şagirdləri linqvistik biliklərlə təmin edir ki, bu da onların müəyyən tapşırıqlarda, ünsiyyət prosesində fəal iştirakına səbəb olur;

- **Mədəni məqsədlər.** Xarici dili öyrənən hər bir tələbə yeni bir mədəniyyət, həyat tərzi haqqında məlumat əldə etmiş olur. İngilis dilin tədris edən müəllim çalışmalıdır ki, ingilis dilində danışan xalqların mədəniyyətləri haqqında müxtəlif materialları dilöyrənənlərə təqdim etsin. Bu həm onların dil biliklərinin, həm də dünyagörüşünün artmasına şərait yaradır;

Təsadüfi deyil ki, şagirdlərin təlim fəaliyyətinin təşkili və onların şəxsiyyət kimi formalaşdırılması üçün gərəkli olan mühitin yaradılması “Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin Konsepsiyasında” qeyd edilmişdir. Məlumdur ki, yeni kadrların hazırlanmasında xarici dili bilməyin əhəmiyyəti necə böyükdür. Məhz bu səbəbdən təhsil sahəsində baş verən dəyişikliklər, xarici dil konsepsiyasının yaranmasına gətirib çıxardı. Bu konsepsiyanın əsas mahiyyəti qaşıya qoyulan məqsədlərə çatmaqdır. Bu məqsədlər xarici dilin araşdırılmasında tutmuş onun tədris və tətbiqinə qədər bütün mühüm amilləri özündə cəmləşdirir. [4, s. 21]

Xarici dilin tədrisinin əhatə etdiyi hər üç məqsəd bir- biri ilə sıx şəkildə bağlıdır. Yeni metod və yanaşmaların tətbiqi zamanı bu məqsədlər nəzərə alınmalıdır. Dünya təhsil sistemində əsaslanan Azərbaycan təhsil sistemində xarici dilin xüsusilə də, ingilis dilinin tədrisində yeni metod və üsullarla əsas istiqamətlərin müəyyən olunması və tədrisin məqsədilə mahiyyəti arasındakı əlaqənin gözlənilməsi tədris fəaliyyətinin səmərəliliyini artırır. İngilis dilinin tədrisi zamanı çalışmaq lazımdır ki, şagirdlərin özünü xarici mühitdə hiss etmələri üçün əlverişli şərait yaradılsın. Bu, onlarda müxtəlif mövzularda kommunikasiya qurmaq bacarığının formalaşmasına və ünsiyyətdə olduğu şəxslərə milliyyətindən asılı olmalayaraq hörmətlə yanaşmalarına kömək edəcək.

2. 4 Eksperimental təhlil və onun nəticələri.

Elmi tədqiqat işinin son mərhələsi olaraq eksperiment metodu təşkil olunaraq əldə olunmuş nəticələr təhlil edilmişdir. İlk öncə eksperiment metodun nə mahiyyət daşıdığını anlamağa çalışaq. Eksperiment metodundan istifadə tədqiqat işinin yazılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Eksperimental metodunun əsas mahiyyəti təcrübənin lazımı qaydada həyata keçirilməsi üçün tədqiqatçının uyğun şəraiti yaratması, həmçinin qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmaq üçün prosesin gedişatını dəyişməsi kimi bir çox məsələləri əhatə edir. Bu metodun təşkilinin nəticəsi olaraq isə tədqiqatçı pedaqoji prosesi dərindən və düzgün təhlil və tədqiq etməyi üçün lazımı texniki vəsaitlərin istifadəsi nəzərdə tutulur.

Pedaqoji proses 3 mərhələdən təşkil olunmuş eksperimental metod vasitəsilə öyrənilir. Sinif və ya qrup tərkibini şagird və tələbələrin sayını, onların motivasiyasının, dil biliklərinin inkişaf səviyyəsini, müəllimin iş üslubunu və s kimi xüsusiyyətlər təlim və tədris fəaliyyətini tədqiq edən araşdırmaçının fikir verməli olduğu əsas nüanslardandır. Eksperimental metodun təşkil edildiyi sinif və qrup iki yerə bölünür. Onlardan biri kontrol qrup, digəri isə eksperimentin aparıldığı eksperiment qrupdur. Bu qruplar bir birindən onunla fərqlənir ki, kontrol qrupda dərş prosesi ənənəvi, əvvəlki qaydada eksperiment qrupda isə yeni üsul və vasitələr əsasında tədris fəaliyyəti təşkil olunur. Tədqiqat prosesi hər iki qrupda eyni vaxtda həyata keçirilir və əldə olunmuş nəticələr təhlil, müqayisə edilərək digər qruplarda bunlardan istifadə edilir.

Eksperiment təcrübədə olduğumuz müddətdə Azərbaycan Dillər Universitetinin iki nömrəli tədris binasında həyata keçirilmişdir. Pedaqoji təcrübədə olduğumuz aylar ərzində ingilis dili ixtisasında iki müxtəlif fənn üzrə açıq və sınaq dərslərdə eksperimentimizi apardıq. Fənlər bunlardır: “İngilis dilinin tədrisi metodikası” və “Orta oxu nitq praktikası”. Birinci fənn üzrə praktik təcrübəmizi 3-cü kurs tələbələri, digər fənn üzrə isə 2-ci kurs tələbələri üzərində apardıq. Təbii eksperiment üsulu ilə həyata keçirdiyimiz bu pedaqoji təcrübənin əsas məqsədi müasir metod və yanaşmaların tətbiqi, eləcə də informasiya və kommunikasiya

vasitələrindən istifadə edərək tələbələrin öyrənilən dildə ünsiyyət bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi yollarını müəyyənləşdirmək idi.

Bildiyimiz kimi, eksperimental təhlil müəyyənədicisi, öyrədici və yoxlayıcı kimi üç mərhələdən ibarətdir. Müəyyənədicisi mərhələdə biz ilk öncə “İngilis dilinin metodikası” fənninin tədris olunduğu dərslərdə iştirak etdik. Bu müşahidə zamanı əsas məqsəd tədris fəaliyyəti zamanı müasir metodlarla və İKT vasitələrindən istifadə olunaraq tədris prosesinin təşkil olunub- olunmamasına, həmçinin müəllimin hansı üsul və vasitələrdən istifadə etməyini müşahidə etmək idi.

Öyrədici mərhələdə dərslərini biz magistrantlar təşkil etdik. Öncədən də qeyd etdiyimiz kimi ilk kontrol qrupda dərslər ingilis dilinin tədrisi metodikası üzrə aparıldı. Növbənin ikinci saatında təşkil edilən dərslər iki qrupun birləşməsindən ibarət idi. Kontrol dərsləri 317a və 317b qruplarına 18 mart 2022-ci ildə 416-cı otaqda təşkil olundu. Dərslərdə P. Urn “A course in language teaching” və C. Harmerin “The Practice of English Language Teaching” adlı kitabları dərslərlik materialları olaraq istifadə edilirdi. Əvvəlki qaydada həyata keçirilən dərslərin mövzusu “Teaching vocabulary” idi. Dərslər prosesinin əvvəlində tələbələrə mövzu ətrafında ümumi suallar verdik və bu cür sual cavab 7-10 dəqiqə çəkdi. Daha sonra tələbələr növbə ilə mövzu haqqında informasiya verdilər. Dərsləri danışaraq bitirdikdən sonra digər tələbələr suallar verirdilər. Dərslər fəaliyyəti bu cür davam etdikdən sonra dərslərin bitməyinə az qalmış yeni, növbəti mövzu yəni “Teaching pronunciation” haqqında təqdimat tələbələrə göstərildi. Qeyri-fəal keçən təlim zamanı tələbələrin bəziləri fəal, çox hissəsi isə passiv iştirak edirdilər. Ən sonda isə aktiv tələbələr qiymətləndirildi.

Dərslərin keçirilməsində əldə olunan nəticə belə oldu ki, dərslərin ənənəvi üsulla, əvvəlki metodlarda tədrisi şagirdlərin motivasiyasını və öyrənmə fəaliyyətində səmərəliliyi azaldan əsas səbəblərdəndir. Həmçinin bu cür tədris prosesində tələbələrin ingilis dilində kommunikasiya, yaradıcı düşüncə bacarıqları formalaşmamış olur.

İngilis tədrisi metodikası üzrə experimental qrupda dərs 8 aprel 2022 ci ildə eyni qruplarla eyni otaqda həyata keçirildi. Dərin keçirilməsində əsas məqsəd müasir texnologiya vasitələri və metodlarla tədris fəaliyyətini təşkil etmək və tələbələrin kommunikasiya prosesində ingilis dilindən istifadəni təmin etməkdir. Dərs fəaliyyəti zamanı əsas material olaraq P. Urun “The Practice of English Language Teaching” kitabı götürülmüşdür. Mövzunun adı “Teaching grammar” idi. Dərsə tələbələri salamlamaq və davamiyyəti yoxlamaqla başladıq. Növbəti mərhələdə onlara qramatika haqqında ümumi suallar verildi və onlarda öz növbəsində ingilis dilində öz fikirlərini ifadə etdilər. Bu proses ümumilikdə 8-10 dəqiqə vaxt aldı. Daha sonra tələbələrə qramatikanın tədrisi haqqında poverpoint təqdimatı nümayiş etdirdik. Təqdimat əsasında hər slaydda başlamamışdan əvvəl mövcud başlığa uyğun tələrin fikirləri soruşulur, daha sonra qramatikanın tədrisi xüsusiyyətləri izah edilirdi. Beləki dərsin mövzusunə uyğun “explicit və implicit ways of teaching grammar” hissəsində tələbələrdən ilk öncə “explicit” və “implicit” sözlərinin hansı anlam daşıdıqlarını soruşduq. Daha sonra qrammatika tədrisinin yollarının hər ikisini ayrı ayrılıqla nümunələrlə birlikdə izah etdikdən sonra təqdimatda yerləşdirilmiş qısa video çarxlar tələbələrə nümayiş etdirildi. Hər biri 6-7 dəqiqədən ibarət olan video çarxlarda ana dili ingilis dili olan müəllimlər tərəfindən qramatikanın tədrisi yollarından bəhs edilirdi. Videoya baxdıqdan sonra tələbələrdən ümumi olaraq nə anladıqları həmçinin izah zamanı vurğulanan əsas məqamlar soruşuldu və tələbələr öz sözləri ilə ingilis dilində fikirlərini bildirdilər. 15 dəqiqə davam edən müzakirədən sonra tələbələrə qrup işi tapşırığı verildi. Beləki tələbələr hər qrupda 5 tələbə olmaqla 4 qrupa bölündülər və hər bir qrupa ingilis dilinin qramatikasına aid sadə qaydaları seçib qramatikanın tədrisi yollarından biri əsasında izah etmək tapşırıldı. Bu tapşırığı həyata keçirmək üçün 5 dəqiqə tələbələrə tapşırıq üzərində düşünməyə vaxt verildi. Daha sonra hər qrupun qrup liderləri bir- bir lövhəyə çıxaraq 5 dəqiqə vaxt ərzində qrup işini təqdim etdilər. Dərsin sonunda aktiv tələbələr qiymətləndirildi.

Eksperiment qrupda keçirilən dərsdə tələbələr ənənəvi şəkildə tədris edilən dərsə müqayisədə daha fəal idilər. Hətta passiv tələbələr belə bu dərsdə aktiv iştirak

etdilər. Dərs prosesinin sorğu –sual və diskussiya əsasında təşkili bu prosesin daha effektiv olmasına və qarşıya qoyulmuş məqsədə uyğun tələbələrin ünsiyyət prosesində fəal iştirak etmələrinə səbəb oldu. Təşkil olunmuş kontrol qrupla eksperimental qrup dərslərini müqayisə etdikdə onlar arasında əsas fərqlər meydana gəlir. Bunları cədvəllə göstərək.

Cədvəl 1

Qruplar Nailiyyətlər	Kontrol qrup	Eksperimental qrup
Əldə olunan bilik	20-22%	40-45%
Dildən istifadə	14-16%	46%
Aktivlik dərəcəsi	15-20%	55-60%
Kommunikasiya	14-18%	55%
Əməkdaşlıq	7-10%	40-45%
Motivasiya	14-16%	60-70%

5 aprel 2022 ci ildə II növbənin ikinci saatında “Orta oxu və nitq praktikası” fənnindən kontrol qrupda dərsimiz oldu. Fənni tədris etdiyimiz qrup 15 nəfərdən təşkil edilmiş 221a qrupu idi. Tədrisi edilən materiallar “New English File intermediate level” və “Inside reading” kitabları idi. Kontrol qrupda dərsin tədris edildiyi gün əsas material New English File kitabı idi. Mövzu isə yunit 5B “Same planet, different worlds” mövzusu idi. Dərsə başlamazdan əvvəl tələbələri salamlayıb davamiyyət yoxlandı. Daha sonra mövzu ilə əlaqəli tələbələrə suallar verildi. 10-15 dəqiqə çəkən ümumi sual-cavabdan sonra tələbələrdən mətni öz sözləri ilə danışmaq tələb olundu. Mətni danışib bitirən tələbəyədən digər tələbələr yeni sözləri soruşdular. Daha sonra kitabdakı mövzuya aid çalışmalar müəllimlə birlikdə nəzərdən keçirildi. Dərsin sonunda yeni mövzu izah edildi və aktiv tələbələr qiymətləndirildi.

Kontrol qrupda dərş əvvəlki dərş kimi ənənəvi qaydada keçirildiyindən tələbələr in motivasiyası və öyrənmə həvəsləri aşağı düşdü. Həmçinin tələbələr in xarici dildə kommunikasiya prosesində iştirak etmələri üçün heç bir şərait yaradılmadı. Nəticə də, tədris prosesinin səmərəliliyi aşağı səviyyəyə düşdü. Eksperimental qrupda “Orta oxu nitq praktikası” fənninin tədrisi həmin qrupla 315-ci otaqda keçirildi. Günün mövzusu yunit 6A “Shopping” idi. Dərsə şagirdləri salamlamaq və onların davamiyyətini yoxlamaqla başladıq. Daha sonra onlarla 10-15 dəqiqəlik mövzuya aid suallarla diskussiya apardıq. Bu zaman tələbələr ingilis diliində öz fikirlərini alış- veriş zamanı baş verən maraqlı təcrübələrini, düşüncələrini bölüşdülər. Müzakirə zamanı yalnız aktiv tələbələr in deyil, həmçinin fəal olmayan tələbələr ində aktiv iştirakı üçün şərait yaradıldı. Tələbələr in mövzu haqqında geniş informasiya əldə etmələri üçün onlara yeni mövzuya uyğun alış-veriş etmənin və mağazaların növləri haqqında video çarx təqdim edildi. Onlar video çarxlara baxdıqdan sonra əldə edilmiş məlumatlar müzakirə edildi. Tələbələr mətni evdə oxuduqlarından yeni sözlərlə artıq tanış idilər və yeni sözlərin əyləncəli şəkildə yaddaşlarında qalmaları üçün onlarla qrup işi təşkil edildi. Beləki tələbələr iki qrupda və hər qrupda bir lider olmaqla iştirak edirdilər. Biz onlara mövzuya aid yeni sözlərdən ibarət iş vərəqi təqdim etdik. İş vərəqini tez və düzgün dolduran qup qalib qrup hesab edildi. Dərsin sonunda yeni mövzu təqdimat əsasında izah edildi və aktiv tələbələr qiymətləndirildi.

Eksperiment qrupun təşkili bir daha sübut etdi ki, tələbələr onlar üçün uyğun şəraitin yaradılması zamanı daha aktiv və səmərəli fəaliyyət. Qrup işinin təşkili zamanı ənənəvi təlim zamanı fəal iştirak etməyən tələbə belə bu üsulla aktiv şəkildə təlim prosesinə qoşulur, öz fikir və ideyalarını ingilis dilində bildirirlər. “Yuxarı orta oxu və nitq praktikası” fənninin kontrol və eksperimental qrupda tədrisini verilmiş cədvəl vasitə ilə müqayisə edək.

Cədvəl 2

Qruplar		
---------	--	--

Nailiyyətlər	Kontrol qrup	Eksperimental qrup
Əldə olunan bilik	25-30%	60-70%
Dildən istifadə	35-40%	50-55%
Aktivlik dərəcəsi	25-30%	60-70%
Kommunikasiya	20-25%	60-70%
Əməkdaşlıq	18-20%	45-50%
Motivasiya	20-25%	60-70%

NƏTİCƏ

Müasir metod və yanaşmalardan ingili dilinin tədrisində istifadə təhsilin qarşısında duran əsas məsələlərdəndir. Dilöyrənənlərin bacarıq və vərdişlərinin formalaşmasında və dilin öyrənilməsi mənimsənilməsi prosesində texnologiya vasitələrindən və onlayn vasitələrindən istifadə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Tədris prosesində texnologiyadan istifadə tələbələrin ünsiyyət prosesinə cəlb edilməsinə yardımçı olmaqla bərabər, həm də onların yeni mövzuları araşdıraraq, müasir yollardan istifadə edərək öyrənmələrinə şərait yaradır.

XX əsrdə təhsil texnologiyalarının inkişafı ingilis dilinin tədrisində də özünün müsbət təsirini göstərdi. Yeni texnologiyaların dil tədrisində tətbiqi qeyri-məhdud imkanlar təklif etsə də, dərstdə təşkilatçılıq və ünsiyyət bacarıqları ilə interaktiv ünsiyyəti gerçəkləşdirən müəllimlərin əvəzolunmaz rolları da unudulmur.

İnformasiya və kommunikasiya texnologiya vasitələri ilə dil öyrənmə tələbələrin dinləmə, oxuma, yazma, danışmaq bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün interaktiv ünsiyyət dəstəyinə diqqəti cəmləyərək akademik tədqiqat institutlarının da marağına səbəb oldu. Müasir texnologiyaların dil tədrisində istifadə olunmasının əsas mahiyyətini anlamaq üçün ilk olaraq müasir texnologiyalar dedikdə nəyi nəzərdə tutduğumuzu aydınlaşdırmalıyıq. Bu dissertasiya işində müasir texnologiya dedikdə əsasən informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının dil tədrisində istifadə olunması özünü göstərir. İngilis dilinin tədrisində tez-tez istifadə olunan İKT vasitələrinə kompüter, internet və başqaları daxildir. Buna görə də İKT –yə əsaslanan dil tədrisi çox vaxt internetlə kompüterlə dil öyrənmə kimi də adlandırılır.

Xarici dilin tədrisində innovativ yanaşma adlı dissertasiya işi iki fəsil və beş yarım-fəsildən ibarətdir. İnformasiya və kommunikasiya texnologiyalarının təhsilə təsiri və xarici dilin müasir dövrdə öyrənilməsinin əsas istiqamətləri adlı birinci fəsildə informasiya və kommunikasiya vasitələrinin yaranması və xarici dilin tədrisinin əsas prinsipləri haqqında informasiya qeyd edilmişdir. İnformasiya cəmiyyətinin yaranması dedikdə insanların zaman –zaman istifadə etdikləri texnologiya vasitələri

nəzərdə tutulmuş və bu vasitələrin inkişaf formaları araşdırılmışdır. Müasir texnologiyaların vasitəsilə və yeni yanaşmalardan istifadə edərək xarici dilin tədrisi zamanı tələbələrin və dilöyrənənlərin motivasiyasını yüksəltmək və onların fəaliyyətlərini effektiv təşkil etmək olar.

İngilis dilinin xarici dil kimi tədris olunmasına innovativ yanaşmaların rolu adlı ikinci fəsildə müasir dövrün tələblərinə cavab verən yeni yanaşmaların istifadə formaları, onlayn resurslardan istifadə üsul və vasitələrindən bəhs edilmişdir. Tələbələrin tədris fəaliyyətində fəal iştirakını təmin etmək və tədris prosesinin effektivliyini artırmaq üçün istifadə edilə biləcək informasiya və kommunikasiya vasitələrindən istifadənin vacibliyi qeyd edilmişdir.

Tədqiqat işinin nəzəri və metodik əsaslarının əsasında eksperiment keçirildi. Eksperimenti 3 mərhələyə bölərək hissə-hissə keçirdik. İlk mərhələdə müşahidə təşkil edildi, daha sonra sınaq dərslərdə iştirak edərək ali məktəblərdə dərslərin necə hazırlandığı ən çox hansı üsullardan istifadə edildiyi araşdırıldı. Tədris zamanı istifadə olunan dərslük materiallar tədqiq edildi. Tələbələrin təlim fəaliyyətinə olan münasibətləri, yanaşmaları müşahidə edilərək onlar üçün yeni metod və yanaşmalardan istifadə edərək dərslər tədris edildi. Alınan nəticələr təhlil olundu. Kontrol və Eksperimental qrupda keçirilən dərslərin nəticələri müqayisə və təhlil edildi. Yekun olaraq onu deyə bilərik ki, xarici dilin tədrisində istifadə edilən texnologiya vasitələri və müasir yanaşmalar dilöyrənənləri müstəqil tədqiqatçıya çevrilmələrində xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan Ədəbiyyatı:

1. Nəzərov A. M., Müasir təlim texnologiyası. Dərs vəsaiti. ADPU nəşriyyatı. Bakı 2012, 53 s.
2. Həsənov A., Kurrikulum: Təlim strategiyaları. Elektron Təhsil. Bakı 2009, 114 s.
3. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası. Azərbaycan məktəbi, 2013, №5. 112 s.
4. İsmayılova A. Xarici dillərin tədrisində interaktiv metodlar. Azərbaycan məktəbi, 2012, № 6, 120 s.
5. Kazımov N., Məktəb pedaqogikası Dərslik. Bakı 2011, 457 s.
6. Veysova Z., Fəal interaktiv təlim. Müəllimlər üçün vəsaiti. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Uşaq Fondu (UNICEF) , 2007. 155 s.

İngilis Ədəbiyyatı:

7. Alan R. W., Reflections on the Use of Webinar Technology for Teaching. 2019 Hal open science. 16 p.
8. A. Gupta Principles and Practices of English language learners . Canadian Center of Science and Education . 2019. 56 p.
9. Bax S. CALL- past, present and future. System 2003. 28 p.
10. Beard C. Pros and Cons of Webinars. 2016, Emedia , 61 p.
11. Boers F. and Linstromberg S. Optimizing a Lexical Approach to Instructed Second Language Acquisition. Basingstoke UK: Palgrave Macmillan 2009, 194 p.
12. Chapelle C.A. Computer applications in second language acquisition. Cambridge: Cambridge University Press. 2001, 211 p.

13. Cole R. *Modern Foreign Languages and Their Teaching* . New York: Apleton-Century- Crofts 1931, 221 p.
14. David D. and Nickly H. *How to teach English with Technology?* 192 p.
15. Doering, A. and Beach, R. *Preservice English teachers acquiring literacy. Language learning with Technology*, 2002, 146 p.
16. Diane Larsen-F. and Marti A., *Techniques & Principles in Language Teaching*, Oxford University Press, 2011, 318 p.
17. Eastman C.A . *The Ways of learning native American wisdom*. Ch 3, New York: New World Library, 1991, 20 p.
18. Douglas B.H. *Teaching by principles an Interactive Approach to language Pedagogy*. Longman, 2001, 469 p.
19. Nation I. S. P and Newton J. *Teaching ESL/ EFL Listening and Speaking* . ESL and Applied linguistics professional series, Routledge Taylor and Francis 2009, 205 p.
20. Nation I. S. P *Teaching ESL/ EFL Reading and Writing*. ESL and Applied linguistics professional series, Routledge Taylor and Francis 2009, 171 p.
21. Krashen. S., T. Teller. *The Natural Approach. Language Acquisition in The Classroom*. Oxford. Pergamon 1983, 185 p.
22. Jack C. Richards and Theodore S. Rodgers. *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge University Press 2014, 403 p.
23. James S., *Computer-mediated communication, Key concepts in elt*. ELT Journal 2002, Oxford University Press, 88 p.
24. Jeffrey M. Adrian L. *Innovations in Flipping the Language classroom*. Springer 2018, 230 p.
25. Jeremy H. *The practice of English Language Teaching*. Fifth edition Pearson, 2015, 445 p.
26. Jeremy H. *The Practice of English Language Teaching*. Fourth edition, Pearson Longman 2007, 442 p.
27. Levy. P. *Interactive whiteboards in learning and teaching in two Sheffield schools: A development study*. 2002, 261 p.

28. Littlewood, W. T. Communicative Language teaching. Cambridge, UK: Cambridge University 1981, 107 p.
29. Lotherington, H. And Xu, Y. How to chat in English and Chinese: Emerging digital language conventions. *ReCALL*, 329 p.
30. M. Canale and M. Swain Theoretical basis of Communicative Approaches to second Language Teaching and Testing, *Applied Linguistics* 1980, 47 p.
31. Michael L., Implementing the lexical approach, Heinle Cengage Learning 2008, 222 p.
32. Michael L. Teaching Collocation, Further developments in the Lexical Approach LTP Teacher Training, 244 p.
33. Michael T., Hayo R. and Mark W. Contemporary Computer – Assisted Language Learning. Bloomsbury Academic 2013, 417 p.
34. Paul Bangs , Pascual Cantos . What can Computer Assisted Language Learning Contribute to Foreign Language Pedagogy? *International Journal of English Studies*. 2010 , 239 p.
35. Robert N.H. Computer-mediated Cooperative Learning: Synchronous and Asynchronous Communication Between Students Learning University of Toronto, 1991, 344 p.
36. Rogers E. M. The diffusion of innovation (5th edition) New York : Free Press, 2003, 576 p.
37. Schmitt, N. Lexical Approach. A very Brief Overview 2013, 104 p.
38. Shelly S.T. Learning to Go: Lesson Ideas for Teaching with Mobile Devices, Cell Phone, and BYOT. The Round 2014, 210 p.
39. Smith, B. Computer Mediated negotiated interaction: An expanded model. *The Modern language journal* 2003, 57 p.
40. Stengers H., F. Boers, J. Eyckman. Does chunking foster chunk uptake? In *The knop*. 2010, 120 p.
41. The selection of behaviour. The operant bihaviorism of B. F. Skinner: comments and consequences. Cambridge University Press 1988, 468 p.

42. Tony E., Ruth B., Martha C. Teaching English Language learners through Technology. New York and London. 2009 , 219 p.
43. Toyoda, E. And Harrison , R. Categorisation of text chat communication between learners and native speakers of Japanese. Language learning through technology, 2002, 156 p.
44. Vygotsky L. S. Mind in society The development of higher Psychological Process. M. Cole, V. Jhon- Steiner, S. Scribner, E. Souberman. Cambridge, MA. London, England , 1978, 157 p.
45. Warschauer M, Shetzer H, Meloni C. Internet for English Teaching. Washington: United States Department of State, 2003, 176 p.
46. Warschauer, M. Technological change and the future of CALL. Lawrence Erlbaum Associates, 2004, 125 p.
47. Williams R. “Top ten” principles for teaching reading. ELT Journal 40, 45 p.

İnternet saytları:

48. <https://www.britannica.com/topic/distance-learning>
49. https://en.wikipedia.org/wiki/Lexical_approach
50. <https://frenchteachernet.blogspot.com/2016/08/what-is-natural-order-hypothesis>
51. <https://www.i-to-i.com/tefl-blog/teaching-english-online/free-resources-teaching-english-online/>
52. https://www.researchgate.net/publication/335466055_The_Natural_Approach
53. <https://online.essex.ac.uk/blog/whats-the-difference-between-online-and-distance-learning/>
54. <https://studfile.net/preview/5113496/>
55. <https://www.tesol.org/the-6-principles/about>